

İstanbul İmalât Sanayiinde İstihdam Seviyesi ve İşgücünün Bünyevî Hususiyetleri

Prof. Dr. Sabahaddin Zaim

G İ R İ Ő

Türkiye'nin 1930-1939 arasındaki Atatürk devresinin ilk plânlı sınaî kalkınma faaliyetinden sonra 1963 te başlayan ikinci ve genel plânlı ekonomi devresinde 1963-67 arasındaki ilk beş yıllık plânda şu hedefler öngörölmüş bulunmaktadır : Türkiye millî gelirinin yılda % 7 nisbetinde bir artış hızı ile gelişmesi; iktisadî gelişme ile birlikte başarılı bir istihdam siyasetinin takibi; iktisadî ve sosyal gelişmenin bölgeler arasında dengeli bir şekilde tahakkuku için millî plânlamanın bölge plânlaması ile tamamlanması derpiş edilmiş bulunmaktadır. İktisadî kalkınma hızının arttırılabilmesi için bilhas-sa sınaî yatırımların tedricî bir şekilde hızlandırılması cihetine gidilecektir. Başarılı bir istihdam siyasetinin takibi için bir yandan mecmû emek arz ve talebi arasında denge sağlanması prensibi gözönünde bulundurulurken, diğere yandan da mahallî iş piyasaları itibariyle emek arz ve talebinin denge haline getirilebilmesi gerekecektir. Mahallî iş piyasalarında emek arz ve talebinde dengenin sağlanması, bir yandan yatırımların mahal ve sektör itibariyle dağılımında iktisadî kriterler yanında, sosyal bakımdan yatırımların emek-talebi yaratma katsayısının gözönünde bulundurulmasını gerektirecektir; diğere yandan da yatırımların sektör ve mahal itibariyle dağılışı bünyesi ile emek arzının coğrafi bölgeler itibariyle dağılışı bünyesi arasında intibakı sağlamak için emek seyyaliyetini sağlayacak ve aynı zamanda talep edilen emek tipine uygun vasıfta emek arzını mümkün kılacak şekilde iş piyasasının tanzimi icap ede-

cektir. Bu hususların temini ise, gerek sektör çalışmaları, gerek piyasa etüdüleri bakımından millî plân için lüzumlu mütaları sağlayacak mahallî ve bölgevi araştırmalara ihtiyaç gösterecektir.

Bu noktai nazardan hareket edilerek millî plânlama ile birlikte bölge - plânlama çalışmalarına da başlanmıştır. Bugüne kadar başta Marmara bölgesi olmak üzere, Zonguldak; Çukurova, Ege, Orta Anadolu, Antalya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölge plânları ile Köyceğiz - Dalaman projesinin çalışmalarına başlanmış, bunlardan Doğu Marmara ile Zonguldak bölgelerinin ön projeleri tamamlanarak neşredilmiştir.

İstanbul, Kocaeli - Sakarya ve Bursa'yı ihtiva eden Doğu Marmara, Türkiye'nin iktisaden ve sanayi bakımından en fazla gelişmiş olan bölgesidir. Bu bölgenin de mihrakını İstanbul vilâyeti teşkil etmektedir. İkinci harpten sonraki özel sektörün gelişme devresinde bu bölge bilhassa sınaî yatırımlar bakımından ülkeye nazaran daha büyük bir hızla gelişmiştir. Bu durum, hem bölge bakımından, hem de ülke bakımından halli gereken birçok problemler ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple İstanbul bölgesinde sanayiî bölge ve şehir plânlaması bakımından fizikî, iktisadî ve sosyal bünyesi itibariyle incelenmesi ciddî bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır.

Bu gaye ile 1961-1962 yıllarında Marmara Bölge Plânlama Teşkilâtı ve İstanbul Sanayi Odası ile birlikte yapılan ve tarafımızdan yönetilen araştırmanın bu makalede yalnız *sosyal* cephesi ele alınacak ve İstanbul'da imalât sanayiinin işgücü bünyesi incelenecektir¹.

1) Yakında bu konunun tamamı İktisat Fakültesi tarafından «Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden İstanbul Sanayiinin Fizikî, Sosyal ve İktisadî Bünyesi» adı altında bir kitap halinde neşredilecektir.

2) Marmara bölgesi : Trakya illeri ile Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Sakarya, Kocaeli ve İstanbul vilâyetlerini ihtiva etmektedir.

Birinci Bölüm

İSTANBUL SANAYİ İŞGÜCÜNÜN TÜRKİYE VE DOĞU MARMARA
İŞGÜCÜ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Konuyu ülke açısından ele alırsak, 1960 yılına göre Türkiye'nin 27,8 milyon nüfusunun 4.290 milyonu Marmara bölgesinde bulunmaktadır². Bunun 1.930 milyonu İstanbul ilinde, 1.680 milyonu İstanbul metropoliten'i diye ifade edilen İstanbul şehrinde yaşamaktadır. 1980 de 49 milyona varacağı umulan Türkiye nüfusu ve 9 milyona ulaşacak Doğu Marmara bölge nüfusunun 5.850 milyonunun İstanbul ilinde, 4,8 milyonunun ise İstanbul şehrinde yaşayacağı tahmin olunmaktadır. İşgücü bakımından 1960 ta 12.993 milyon olan Türkiye işgücününün 1,4 milyonu Doğu Marmara'da, bunun da 333 bini Bursa'da, 318,6 bini Kocaeli ve Sakarya'da ve 749 bini İstanbul'da istihdam edilmiştir. 1980 yılında Türkiye işgücününün 3.724 milyona, Bursa işgücününün 565 bine, Kocaeli ve Sakarya'nın 609 bine ve İstanbul işgücününün 749 binden 2.549 milyona yükseleceği umulmaktadır. 1960 yılı 100 itibar edilmek suretiyle 1980 deki artış indeksi, Türkiye işgücü için 161, Doğu Marmara için 266, Bursa için 170, Kocaeli - Sakarya için 191 olduğu halde *İstanbul işgücününün 20 yıldaki artış indeksi 340 olarak tahmin olunmaktadır*³.

İşgücününün iş kolları itibariyle dağılışında Türkiye'nin 12,9 milyon işgücü içinde 9,7 milyonu (% 88,2 si) tarım işgücü olduğu halde *İstanbul'da 749 bin işgücü içinde yalnız 93,6 bini (% 12,4 ü) tarım sahasında çalışmaktadır*. Marmara bölgesinde tarım işgücü nisbeti % 42,4 dür.

3) Zikredilen rakamlar Bölge Plânlama Teşkilâtı'nın tahminleridir. Bk. : Doğu Marmara Bölgesi Ön plânı; İmar ve İskân Bakanlığı Yayını; 1963, s. 49-67.

4) Bir memlekette muayyen bir anda nüfusun işgücüne katılan nisbetine, *nüfusun işgücüne iştirak nisbeti* veya kısaca *işgücü iştirak nisbeti* (İİN) denir. Bu hususta fazla izahat için bk. : *Sabahattin Zaim; Günümüzün Sosyal Siyaset Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, Yayın No. 950, İktisat Fakültesi, No. 128, İstanbul 1962, s. 35.

İmalât sanayii işgücünü ele aldığımız zaman 1960 da Türkiye'de imalât sanayiinde çalışan 885 bin kişinin 240 bin'inin, yani kabaca % 40'ını Doğu Marmara bölgesinde çalıştığını görürüz. Bunun 37 bin'i Bursa'da, 12.4 bin'i Sakarya'da ve 190,9 bin'i İstanbul - Kocaeli'nde bulunmaktadır. Doğu Marmara bölgesindeki imalât sanayii işgücünün % 79.4 ü İstanbul - Kocaeli kompleksinde bulunmaktadır. 1980 de Türkiye imalât sanayii işgücünün 1.929 milyon'a ulaşacağı umulmakta ve bu miktarların Doğu Marmara bölgesinde 656 bin'e, Bursa'da 106 bin'e, Sakarya'da 22 bin'e ve İstanbul - Kocaeli kesiminde ise 528.7 bin'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu duruma göre Doğu Marmara imalât sanayii işgücü içinde İstanbul - Kocaelinin payı 1960 daki % 79.4 ten 1980 de % 80.4 e yükselecektir.

İstanbul'un işgücü bünyesini ele alırsak işgücüne iştirak nisbetinin % 38.8 olduğunu görürüz *. Halbuki aynı nisbet Türkiye'de % 50 civarındadır. İstanbul'un işgücü bünyesinin 1960-1980 yılları arasında şöyle bir gelişme sağlaması muhtemeldir :

İstanbul'da İşgücü *

(bin olarak)

İş kolları	1960	1970	1980
Tarım	93.6	113.2	122.4
Maden	3.2	6.0	11.1
İmalât sanayii	177.0	297.4	481.1
İnşaat sanayii	40.1	239.1	438.1
Enerji	3.9	9.2	19.8
Ticaret	90.7	117.2	222.3
Ulaşım, haberleşme, depolama	54.0	94.0	178.0
Hizmetler	136.5	175.4	334.8
Tanımlanmayanlar	150.0	456.0	742.0
Toplam	749.0	1.507.5	2.549.6

*) Kaynak : Doğu Marmara Bölgesi Ön Plânı, a.g.e., s. 55.

İstanbul'daki imalât sanayii işgücünün 1960-1980 arasında çeşitli sanayi kolları itibariyle şöyle bir gelişme kaydetmesi muhtemeldir :

İstanbul İmalât Sanayiinde İşgücü Gelişmesi Tahmini

<i>Sanayi kolu</i>	<i>1960**</i>	<i>1970*</i>	<i>1980*</i>
Gıda	14.5	19.6	22.0
İçki	2.0	2.2	2.4
Tütün	7.5	5.4	3.0
Mensucat	31.6	36.1	41.2
Giyim	4.8	46.4	56.1
Ağaç	1.4	—	—
Mobilya	0.4	26.9	39.2
Kâğıt	2.4	2.0	3.0
Matbaa	3.7	12.7	20.1
Deri	1.8	5.0	7.6
Kauçuk	5.3	16.1	33.8
Kimya	6.8	9.9	18.4
Petrol	0.5	0.7	1.3
Taş, Toprak, Cam	7.1	9.8	15.8
Maden izabesi	1.3	5.3	7.4
Madenî eşya	8.9	21.7	28.5
Makina	1.4	20.6	56.1
Elektrikli Makina	5.4	—	—
Nakliye Vasıtaları	6.7	18.8	40.9
Diğer	3.7	44.2	88.9
Bilinmiyen	1.1	—	—
Toplam	117.4	297.4	481.1

*) *Kaynak* : Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı, a.g.e., s. 55.

***) *Kaynak* : İstanbul Sanayi Araştırması, *Sabahaddin Zaim*.

1960-1970-1980 arasında imalât sanayiindeki işgücünün Kocaeli - Sakarya bölgesinde 26.1; 48.9 ve 69.7 bin olacağı, Bursa'da ise sırasıyla 37.0; 71.6 ve 106.1 bin'e yükseleceği umulmaktadır. Görüldüğü gibi işgücü bakımından İstanbul İmalât sanayiinde en fazla artışın Lâstik sanayiinin de dahil bulunduğu *Diğer (Müteferrik) sanayi* kolu ile makina ve elektrikli makina, giyim, nakliye vasıtaları, mobilya, kauçuk ve madenî eşya sanayiinde vukua geleceği tahmin olunmaktadır. İşgücü itibariyle İstanbul sanayiinin işkollarına göre Türkiye içindeki payları ve sanayi işgücünün işkolları arasındaki dağılışı İstanbul ve Türkiye itibariyle mukayeseli olarak aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

İşgücü Bakımından Türkiye ile İstanbul'un Mukayesesi

<i>İşkolü</i>	<i>İstanbul'un Türkiye</i>		<i>İşkollarının Türkiye</i>		<i>İşkollarının İstanbul</i>	
	<i>İşgücündeki payı*</i>		<i>İşgücündeki payı*</i>		<i>İşgücündeki payı**</i>	
	%		%	%	%	
Gıda	18		13.8		12.3	
İçki	18		0.4		1.6	
Tütün	6		15.3		6.4	
Toplam ortalama		12		29.5		20.3
Mensucat	35		37.8		26.9	
Giyim	87		0.6		4.0	
Toplam ortalama		37		38.4		30.9
Ağaç	48		1.3		1.2	
Mobilya	26		0.3		0.3	
Toplam ortalama		43		1.6		1.5
Kâğıt	89		0.4		2.0	
Matbaa	68		1.7		3.1	
Toplam ortalama		72		2.1		5.1
Deri	62		0.9		1.5	
Kauçuk	73		2.4		4.5	
Taş-Toprak	35		6.4		6.0	
Kimya	60		5.8		5.8	
Petrol	100		0.2		0.4	
Toplam ortalama		61		6.0		18.2
Maden İbizesi	73		2.3		1.0	
Madenî Eşya	86		4.2		7.5	
Toplam ortalama		82		6.5		8.5
Makina	64		1.8		1.2	
El. Makina	98		1.6		4.6	
Nakliye Vas.	63		1.3		5.7	
Toplam ortalama		75		4.7		11.5
Diğer (Müteferrik)	90		1.5		3.2	
					bilinmiyen	0.8
Toplam		38		100.0		100.0

Kaynak : *) Sanayi Bakanlığı 1962 yılı; Sanayi Sicili Neticeleri, İstanbul Sanayi Odası tarafından derlenen teksir edilmiş bülten.

**) İstanbul Sanayi Araştırması, *Sabahaddin Zaim*.

İkinci Bölüm

İSTANBUL İMALÂT SANAYİNDE İSTİHDAM SEVİYESİ

I. Genel durum :

İstanbul imalât sanayiinde yapılan araştırma neticesinde 1961 yılında kendilerinden cevap alınabilen 2967 işyerinde toplam olarak 117.399 kişi çalıştığı tespit edilmiştir. Bunun % 88,9 u beden işçisi durumunda olup, geri kalan % 11,1 i fikir işçisi olarak tavsif edilen müstahdem ve memurlardır⁵. Rakam ile ifade edersek, *sanayi işgücünün yüz iki bin'i (101.887) işçi olup, 12.644 ü teknik ve idarî personel, yani müstahdem ve memurlardır.*

Sanayi işgücünün işletmelerin cesameti itibariyle büyük ve küçük sanayi grupları arasında bölünüşünü dikkate alırsak, 10 ve daha fazla işçi çalıştırması gereken büyük sanayi grubundaki işyerleri, müstahdemlerin %90,6 sını ve işçilerin % 90 ını ve toplam işgücünün % 90 ını istihdam etmektedir.

Büyük işyerlerinde çalışanların % 88,9 unu işçiler, küçük işyerlerinde ise biraz farkla % 89,6 sını işçiler teşkil eder. Buna mukabil büyük işyerlerinde çalışanların % 11,1 ini müstahdem ve memurlar teşkil ettiği halde bu nisbet küçük işyerlerinde biraz daha düşük olup % 10,4 tür⁶.

5) Bu makalede ayrıca mehz gösterilmedikçe zikredilen bütün rakam. bilgi ve cetveller yapılan İstanbul Sanayi araştırmasının neticeleridir.

İşgücüne dahil olan emek erbabı önce işverenler, işgörenler ve kendi başına çalışanlar diye üç gruba ayrılır. İşgörenler umumiyetle ücret ve maaş mukabilinde, bir kısmı da ücretsiz yardımcı aile efradı şeklinde çalışır. İşgörenler de beden ve fikir işçileri olarak ikiye ayrılır. Fikir işçileri de kendi içinde memur ve müstahdem adıyla yine ikiye bölünür. Bu hususta fazla izahat için bk. : *Sabahattin Zaim*; «Günümüzün Sosyal Siyaset Meseleleri». a.g.e., s' 32.

6) İşletme cesameti büyüdükçe müstahdem nispetinin artması normaldir. Fakat İstanbul büyük sanayi grubunda orta cesamette işletmeler hakim durumda bulunduğu için büyük ve küçük sanayi grubunda müstahdem nispeti farkı çok fazla değildir. Türkiye imalât sanayiinde kadın işgücü nispeti % 16 dir. Zira 740.770 erkek ve 143.889 kadın işçi çalışmaktadır. (Yalnız burada çocuk işçiler ayrıca gösterilmiştir). Bu duruma göre İstanbul'da kadın işçi istihdam nispeti Türkiye ortalamasından fazladır.

İşgücünün cinsiyeti itibarile kompozisyonunda, çalışanların % 76,9 u erkek, % 20 si kadın, % 3,1 i ise çocuktur. Kabaca ifade edilirse İstanbul sanayiinde 88 bin erkek, 23 bin kadın ve 3600 çocuk çalışmaktadır. Geri kalan 2868 kişinin cinsiyeti belli değildir. Erkeklerin % 89,4 ü, kadınların % 95,5 ğu ve çocukların % 77,5 ğu büyük işyerlerinde çalışmaktadır. Buna mukabil erkeklerin % 10,6 sı, kadınların % 4,5 ğu ve çocukların % 22,5 ğu küçük işyerlerinde çalışmaktadır. Bir başka ifade ile büyük işyerlerinde çalışanların % 21,2 si *kâhil erkek*, % 21,1 i *kâhil kadın* ve % 6,7 si *çocuk*. Halbuki küçük işyerlerinde *kâhil erkek işçi* ile *çocuk işçi* nisbetleri biraz daha yüksek olup sırasile % 83,6 ile % 7,2 dir. Kadın işçi nisbeti ise % 9,2 ile büyük işyerlerine nazaran çok düşük bulunmaktadır.

İşgücü esasına göre işyerlerinin cesameti ölçüldüğünde, 2967 işyerinde, işyeri başına ortalama 38 kişi düşmektedir. Bu 38 kişinin 4 ü müstahdem ve memur, 34 ü de işçidir. Büyük ve küçük sanayi gruplarını ayrı ayrı ele alırsak, büyük işyerlerinde, işyeri başına 74 kişi düştüğü halde, küçük işyerlerinde işyeri başına 7 kişi düşmektedir. Büyük işyerlerinde ortalama çalışan insan miktarı, küçük işyerlerindeki ortalama insan miktarının tam on mislidir. Büyük işyerlerinde, işyeri başına ortalama bir ilâ iki kişi (1,4) düştüğü halde küçük işyerlerinde ortalama bir kişi dahi (0,7) düşmektedir. Keza büyük işyerleri başına ortalama 66 işçi düştüğü halde, küçük işyerleri başına ortalama olarak ancak 6 işçi düşmektedir.

Teknik eleman diye ifade edilmiş bulunan yüksek mühendis, mühendis, teknisyen v.s. eleman miktarı, cevap alınan 2967 işyerinde 2125 kişidir. Bunların 1933 ü 1367 büyük işyerine toplanmış olup, 192 si de 1600 küçük işyerine dağılmış bulunmaktadır. Büyük işyerlerinde, işyeri başına ortalama bir ilâ iki kişi (1,4) düştüğü halde, küçük işyerlerinde ancak on işyerine bir teknik eleman düşmektedir. (İşyeri başına (0,1). Toplam olarak İstanbul'daki 2967 sanayi işyerinde, işyeri başına ortalama olarak bir teknik eleman dahi düşmeyip ancak her üç işyerine iki teknik eleman isabet etmektedir. Bu durum sanayide teknik eleman kifayetsizliğini açıkça göstermektedir.

Elde edilen bu bilgilere göre İstanbul'da bulunan 2967 sanayi işyerinden, büyük sanayi grubunda bulunan % 46,1 i, işgücünün

% 90 ını istihdam etmekte ve istihsal değerinin % 87 sini temin etmektedir.

Buna mukabil işyerlerinin küçük sanayi grubunda bulunduğu kabul edilen % 53,9 u, işgücünün % 10 unu istihdam ederek, istihsal değerinin % 13 ünü temin etmektedir.

Sanayide istihdam edilen (12500) müstahdem ve memurun büyük çoğunluğu *mensucat, kimya, gıda, matbaa ve madenî eşya* sanayiinde çalışmaktadır. Bu beş sanayi kolundaki memur ve müstahdem miktarı (8024 kişi olup, yekûnun % 64,4 ünü teşkil eder). Müstahdem ve memur yekûnundan geri kalan % 35,6 sı diğer 15 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır.

Sanayide istihdam edilen yüziki bin işçinin mühim bir kısmı sırasile *mensucat, gıda, madenî eşya, tütün, taş ve cam* kollarında çalışmaktadır. Bu beş sanayi kolundaki işçi miktarı 61.529 kişi olup, yekûnun % 61 ini teşkil eder.

Gerek işçi, gerek müstahdem ve memur sayısı itibarile *mensucat, gıda, madenî eşya* grupları ilk beş sırada bulunduğu halde, kimya ve matbaa sanayileri sadece müstahdem miktarı itibarile önemli bir durumda bulunmakta fakat işçi sayısı bakımından yerlerini tütün ile taş ve cam sanayiine bırakmaktadırlar.

İşgücü içinde işçiye nazaran müstahdem ve memur nisbeti en yüksek olan işyerleri *matbaa ve kimya sanayilerindedir*.

Toplam işgücü miktarı bakımından, ilk beş sırayı sırasile; *mensucat, gıda, madenî eşya, tütün, taş ve cam* ile kimya sanayileri işgal etmektedir. İstihdam seviyesi en düşük olan sanayi kolları ise *mobilya, petrol ve maden izabesi sanayi kollarıdır*. İstanbul'daki sanayi işgücünün dörtte birinden fazlası *mensucat* sanayiinde çalışmaktadır. En başta gelen bu altı sanayi kolu bütün sanayi işgücünün yüzde 67 sine yakın kısmını istihdam etmekte, böylece işgücünün ancak % 33 ü, diğer 14 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır.

İstihdam seviyesi en düşük olan sanayi kolları *mobilya, petrol, maden izabesi ve makine sanayi* kollarıdır.

*1961 de İstanbul İmalât Sanayiinde Personel'-İşçi
Miktarı ve Nisbeti*

	Personel		İ ş ç i		Toplam		Personel	İşçi	Toplam
	%	Miktar	Miktar	%	Miktar	%	Nisbeti	Nisbeti	Nisbeti
Büyük San.	90,6	11.472	91.839	90	103.311*	90	11,1	88,9	100
Küçük San.	9,4	1.172	10.048	10	11.220	10	10,4	89,6	100
Toplam	100	12.644	101.887	100	114.531*	100	11,06 11,1	88,93 88,9	100

*) Büyük sanayide 2868 kişinin personel veya işçi olduğu belirsizdir. Bununla birlikte büyük sanayi işgücü : 106.179 a ve toplam işgücü 117.399 a varır.

İşyeri Başına Ortalama İşçi ve Personel Miktarı

	Personel	İşçi	Toplam	İşyeri adedi
Büyük sanayi	8.3	65.9	74.2	1367
Küçük sanayi	0.7	6.3	7.0	1600
Toplam	4.2	33.8	38	2967

İşyeri Başına Ortalama Teknik Eleman Miktarı

	İşyeri başına ortalama miktar	Toplam miktar
Büyük sanayi	1.4	1938
Küçük sanayi	0.1	192
Toplam	0.7	2125

7) Memur ve müstahdemler için personel tâbiri de kullanılmaktadır.

Büyük ve Küçük İmalât Sanayiinde İşyeri, İşgücü ve İstihsal Değerinin Miktar ve Nisbet İtibarıle Mukayesesi

	<i>İşyeri Miktarı</i>	<i>% Nisbeti</i>	<i>İşgücü miktarı</i>	<i>% Nisbeti</i>	<i>Yıllık İstihsal değeri Lira</i>	<i>% Nisbeti</i>
Büyük sanayi	1367	46.1	106.119	90.4	3.368.202.327	87
Küçük sanayi	1600	53.9	11.200	9.6	503.847.112	13
Toplam	2967	100	117.399	100	3.872.049.439	100

Büyük ve Küçük İmalât Sanayiinde İşgücü Bünyesi

	<i>Erkek %</i>	<i>Kadın %</i>	<i>Çocuk %</i>	<i>Toplam %</i>	<i>Erkek %</i>	<i>Kadın %</i>	<i>Çocuk %</i>	<i>Toplam %</i>
Büyük sanayi	79.056	89.4	21.946	95.5	2.789	77.5	103.791*	90
Küçük sanayi	9.383	10.6	1.027	4.5	810	22.5	11.220	10
Toplam	88.439	100	22.973	100	3.599	100	115.011*	100

*) Büyük sanayide 2388 kişinin cinsiyet ve yaş durumu belirsizdir. Bununla toplam 106.179 ve genel toplam 117.399 a varır.

İşgücünün personel ve işçi itibarile tasnifi neticesinde büyük sanayi grubundaki işyerlerinde 11.472 personel, yani (memur ve müstahdem); 91.839 işçi olmak üzere 103.311 kişilik bir işgücü yekûnu çıkmaktadır. Bu miktar sayım anında büyük sanayi grubundaki istihdam seviyesini göstermektedir. Halbuki sayım anında büyük sanayi grubundaki istihdam seviyesi 106.179 kişilik bir işgücünün mevcut olduğunu göstermektedir. Aradaki 2868 kişilik fark işçi veya personel olduğu tesbit edilemeyen «işgören»lerin mevcudiyetinden ileri gelmektedir.

Aşağıdaki cetvelde 1961 yılında ve sayım anında muhtelif sanayi kollarındaki işgücü yekûnu gösterilmekte ve karşılıklarında işçi + personel toplamı belirtilmektedir.

Görüleceği gibi giyim, kâğıt, kauçuk, kimya, taş ve cam, maden izabesi ile diğer müteferrik sanayi kolu dışındaki işkollarında daima işçi + Personel toplamı, işgücü yekûnundan biraz azdır. Bunlar işçi mi, yoksa personel mi olduğu belli olmayan işgörenlerdir ki, yekûnu 2868 kişi tutmaktadır. Bu durum aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

İşkolu	Büyük sanayide 1961 sayım anında		Küçük sanayi	Toplam sanayi	%
	çalışanların yekûnu	işçi - personel yekûnu			
Gıda	12.865	12.664	1.689	14.554	12.4
İçki	1.882	1.881	98	1.980	1.7
Tütün	7.470	7.039	38	7.508	6.4
Mensucat	29.982	29.051	1.589	31.571	27.0
Giyim	3.607	3.607	1.182	4.789	4.1
Ağaç	1.070	1.056	339	1.409	1.2
Mobilya	212	206	220	432	0.3
Kâğıt	2.118	2.118	270	2.388	2.0
Matbaa	2.989	2.953	726	3.715	3.2
Deri	1.331	1.253	435	1.766	1.5
Kauçuk	5.302	5.302	39	5.341	4.6
Kimya	6.274	6.274	517	6.791	5.8
Petrol	512	508	—	512	0.4
Taş, cam	6.670	6.670	461	7.131	6.1
Maden izabesi	867	867	384	1.251	1.1
Madenî eşya	7.615	7.339	1.258	8.873	7.5
Makine	1.134	1.087	276	1.410	1.2
El. Makine	4.380	4.300	105	4.485	4.6
Nakliye vas.	6.152	5.201	536	6.688	5.7
Diğer	2.715	2.715	1.034	3.749	3.2
Bilinmeyen	1.032	1.032	24	1.056	0.8
Toplam	106.179	103.311	11.220	117.399	100.0

2868 Fark

Istanbul Sanayiinde İlgücünün Sanayi Kolları İtibarile Bünyesi

İşkolü	Personel			İşçi			Genel Toplam
	Büyük S.	Küçük S.	Toplam	Büyük S.	Küçük S.	Toplam	(B+K) S. (P+İ)
Toplam	11.472	1.172	12.644	91.839	10.048	101.887	114.531*
Gıda	1.419	128	1.547	11.245	1.561	12.806	14.358
İçki	114	7	121	1.767	91	1.858	1.979
Tütün	329	19	348	6.710	19	6.729	7.077
Mensucat	2.265	111	2.376	26.786	1.478	28.264	30.640
Giyim	309	114	423	3.298	1.068	4.288	4.711
Ağaç	131	34	165	925	305	1.230	1.395
Mobilya	28	22	50	178	198	376	426
Kâğıt	111	28	139	2.007	242	2.055	2.194
Matbaa	1.091	115	1.212	1.856	611	2.467	3.679
Deri	71	45	116	1.182	390	1.572	1.688
Kauçuk	302	5	307	5.000	34	4.843	5.150
Kimya	1.747	116	1.863	4.527	401	4.802	6.665
Petrol	62	—	62	446	—	446	508
Taş, cam	498	48	546	6.172	413	6.172	6.178
Maden izabesi	90	41	131	777	343	1.120	1.251
Madenî eşya	903	124	1.027	6.436	1.134	7.558	8.585
Makina	203	64	267	884	212	1.059	1.326
Elek. Makine	488	13	501	3.812	92	3.218	3.719
Nakliye vas.	726	37	763	4.475	499	4.974	5.737
Diğer	261	100	361	2.454	934	3.388	3.749
Bilinmeyen	130	1	131	902	23	923	1.054

*) 2868 işyerinin personel veya işçi grubundan hangisine gireceği belirtilmemiştir. Bu miktar ile birlikte işgücü toplamı 114.531 + 2868 = 117.399 kişiyi bulmaktadır.

II. İstanbul imalât sanayiinde, sanayi kollarına göre yıllık istihdam süresi ve işsizlik durumu⁸ :

Bir yılda çalışılan ortalama işgünü sayısı : İstihdamın devamlılığı hakkında bir fikir edinmek için bir yılda çalışılan ortalama işgünü sayısını bilmek gereklidir. Bu husus bir sanayi kolundaki mamul piyasasının konjonktürel durumunu, sanayiın mevcut kapasitesi nispetinde çalışıp çalışmadığını göstermesi ve işçilerin yıllık ücret gelirine ve dolayısıyla hayat seviyesine tesir etmesi bakımından önem ifade eder. Bünyesi itibariyle mevsimlik faaliyet göstermeyen işkollarında normal olarak yılda 280 ilâ 300 işgünü çalışılması gerekir. Ortalamanın bu rakamın altına düşmesi o sanayi kolundaki iktisadî konjonktürün yani piyasanın canlı olmadığını ve bir işsizlik ve durgunluk halinin mevcut olduğunu gösterir. 1960 yılında İstanbul'daki büyük sanayi işyerlerinde ortalama 254 gün çalışılmıştır. Normal olarak yılda 300 işgünü çalışılması gerektiği düşünülürse, iktisadî durgunluk ve sürüm tikanıklığı dolayısıyla işyerlerinin ortalama 46 işgünü âtil kaldığı anlaşılır.

İstihdam seyri en istikrarlı olan ve yıl boyunca devamlı çalışabilen işyerleri sırasıyla en ziyade şu sanayi kollarında görülür : 1 — *Gıda*, 2 — *Matbaa*, 3 — *Deri*, 4 — *Mobilya*, 5 — *Mensucat ve Ağaç*, 6 — *Madenî eşya*. Buna mukabil istihdam seyri en istikrarsız olan ve yıl boyunca devamlı çalışmayan işyerleri sırasile: 1 — *Taş, toprak ve cam*, 2 — *Petrol*, 3 — *Maden izabesi*, 4 — *Tütün ve giyim*, 5 — *Kauçuk* sanayi kollarında görülür.

Bu sanayi kollarından taş - toprak, tütün ve kauçuk sanayiinde işyerlerinin iktisadî şartları itibarile mevsim işsizliği hüküm sürmektedir. Bilhassa kauçuk sanayiinde *sezon-tatili* diye bilinen mevsim işsizliği, işçi-işverenler arasında geniş ihtilâflara sebebiyet verdikten sonra, son zamanlarda işçi lehine sonuca bağlanmış ve bu sanayi kolunda, sanayiın bünyesinden doğan bir mevsim işsizliğinin kabul edilemeyeceği kanaatine varılmıştır.

8) Araştırmada işgücünün bünyesi hususunda büyük işyerlerine istihdam seviyesi ve işgücü ile ilgili daha çeşitli sorular sorulmuştur. Küçük sanayi işyerlerine ise daha kaba bir tasnife göre işgücü bünyesi sorulmuştur. Bu sebepten büyük sanayi grubundaki işyerlerinin işgücü bünyesi bu çeşitli sorulara göre etraflı olarak incelenebilmiştir.

Hülâsa olarak 1367 işyeri toplam olarak 1960 yılında 347.177 gün çalışmışlardır. Sanayi işgücüne dahil bulunan 117.399 kişi yılda ortalama 254 gün çalıştığına göre, İstanbul imalât sanayiinde bir yılda 29.819.346 işgünü çalışılmış demektir.

III. İstanbul'da sanayi kollarına göre istihdam seviyesi :

İstihdam seviyesi itibarile İstanbul büyük imalât sanayiinde sayım anında 106,2 bin kişi çalıştığı tespit edilmiştir. Bunun dörtte birinden fazlası mensucat sanayii kolunda çalışmaktadır. En fazla insan çalıştıran ilk altı sanayi kolu, işgücünün % 67,1 ini istihdam etmektedir. İşgücünün % 32,9 u da diğer 14 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır. İstihdam seviyesi en düşük olan sanayi kolları *mobilya, petrol, maden izabesi ve makine* sanayileridir.

İstihdam seviyesi en yüksek olan büyük sanayi kolları ise sırasile şunlardır :

	%
1 — Mensucat	28.7
2 — Gıda	12.3
3 — Madeni eşya	7.2
4 — Tütün	7.1
5 — Taş ve cam	6.2
6 — Kimya	5.6
7 — Diğer 15 sanayi kolu	32.9
	100

IV. İşletme cesameti itibariyle sanayi kollarının tasnif ve tahlili 9 :

İstanbul'daki sanayi işyerlerinde çalıştırılan insan sayısı bakımından ortalama işletme cesameti küçük sayılır. İşyeri başına ortalama 77 kişi düşmektedir. Ortalama işletme cesameti en yüksek olan sanayi kolları sırasile şunlardır :

9) İşletmelerin cesamet itibariyle tasniflerinde gözetilen kıstas muayyen olmayıp, umumiyetle işçi miktarı, mekanik takat, sermaye miktarı, istihsal miktarı ve kapasitesi ölçü olarak kullanılır. Bu bahiste sanayiın işgücü bünyesi incelendiği için cesamet ölçüsü olarak işçi miktarı ele alınmıştır.

1 — *Tütün*, 2 — *İçki*, 3 — *Nakliye vas.*, 4 — *Taş ve cam*, 5 — *Giyim*, 6 — *Elektrikli makine*, 7 — *Mensucat*.

Bu yedi sanayi kolundaki işyerlerinde ortalama çalışan sayısı 100 kişinin üzerindedir. Ortalama çalışan sayısı en az olan, yani umumiyetle küçük işletmelerin en fazla hakim bulunduğu sanayi kolları sırasile; 1 — *Mobilya*, 2 — *Deri*, 3 — *Makine*, 4 — *Matbaa*, 5 — *Diğer müteferrik*, 6 — *Gıda*, 7 — *Ağaç*, 8 — *Madenî eşya* sanayi kolları olup, bu sanayi kollarındaki işyerlerinde işyeri başına ortalama çalışan sayısı 50 kişiden azdır.

Sanayi kollarını işyeri başına ortalama çalışanlar sayısı bakımından aşağıdaki cetvelde görüldüğü üzere üç gruba ayırabiliriz :

*Büyük Sanayi Grubundaki İşyerlerinin Cesametine Göre
Sanayi Kollarının Gruplaşması*

ÇOK BÜYÜK İşyeri başına ortalama çalışan sayısı 100 den fazla olan sanayi kolları	ORTA BÜYÜK İşyeri başına ortalama çalışan sayısı 50-100 kişi olan sanayi kolları	AZ BÜYÜK İşyeri başına ortalama çalışan sayısı 20-50 kişi olan sanayi kolları
1 — Tütün	1 — Kâğıt	1 — Madenî eşya
2 — İçki	2 — Kauçuk	2 — Ağaç
3 — Nakliye vas.	3 — Petrol	3 — Gıda
4 — Taş ve cam	4 — Kimya	4 — Diğer müteferrik
5 — Giyim	5 — Maden izabesi	5 — Matbaa
6 — Elektrikli makine		6 — Makine
7 — Mensucat		7 — Deri
		8 — Mobilya

V. Özel ve resmî sektördeki işyerlerinin, işletme cesametine göre ve sanayi kolları itibariyle ilçeler arasında dağılışı tarzı :

İşletmelerin cesameti itibarile sanayi kollarının bu şekilde genel hususiyetleri bulunmakla beraber tabiatile her sanayi kolunda muhtelif cesamette işyeri mevcuttur. Şu var ki, muhtelif cesametteki işyerlerinin miktar ve nisbeti muhtelif sanayi kollarında farklı olmaktadır. Meseleyi bu yönden ele alırsak büyük sanayi grubunda bulunan 1367 işyerinden sayım anında *fiilen on ve daha fazla* işçi çalıştıran 1169 işyerinin çalıştırdıkları işçi sayısı itibarile işkollarına ve ilçelere göre dağılışı sanayi kollarının bünyevî farklarını açıkça gösterir. Bu duruma göre 100 den fazla işçi çalıştıran işyerleri ve buralarda çalışanların miktarı en fazla *Zeytinburnu'nda, Eyüp'te, Şişli, Bakırköy ve Fatih* ilçelerinde temerküz etmiş bulunmaktadır. Yani şehrin dış ve orta kenarlarına doğru yayılmışlardır.

Buna mukabil 50-100 kişi çalıştıran orta cesametteki işyerleri ve buralarda çalışanların en fazla bulunduğu ilçeler sırasile : *Beyoğlu, Eyüp, Eminönü, Fatih, Şişli ve Zeytinburnu*dadır. Yani daha ziyade şehrin orta ve merkez kesiminde toplanmışlardır.

10-20 işçi çalıştıran küçük cesametteki işyerleri ve buralarda çalışanlar ise en fazla *Eminönü, Fatih, Beyoğlu, Eyüp ve Şişli*'de toplanmıştır. Yani büyük ölçüde şehrin merkez kesimlerinde birikmişlerdir.

Diğer yandan resmî sektöre mensup büyük cesametteki işyerleri ve buralarda çalışanlar en ziyade *Beyoğlu, Fatih, ve Eyüp'te* toplanmış bulunmaktadır.

Sözü geçen hususlardaki teferruatlı bilgiler müteakip cetvellerde gösterilmiştir.

İşkolu	1960 da İşyerlerinde		İşyeri adedi	Ortalama çalışılan gün adedi	İşyeri başına sayım anında çalışanların Ortalama sayısı
	çalışılan gün adedi toplamı	Sayım anında çalışanların yekünü			
Gıda	87.148	12.865	294	296	44
İçki	2.725	1.882	12	227	157
Tütün	3.956	7.470	19	208	393
Mensucat	72.514	29.982	295	246	102
Giyim	5.629	3.607	27	208	129
Ağaç	5.651	1.070	23	246	46
Mobilya	2.382	212	9	265	23
Kâğıt	4.940	2.118	21	235	97
Matbaa	20.725	2.989	77	269	39
Deri	11.203	1.331	42	267	32
Kauçuk	12.601	5.302	60	210	86
Kimya	26.614	6.274	97	274	61
Petrol	1.225	512	6	204	85
Taş, cam	8.932	6.670	49	182	133
Maden izabesi	2.898	867	14	207	60
Madenî eşya	39.739	7.615	163	244	47
Makine	6.888	1.134	25	276	45
Elekt. Makine	8.079	4.380	34	238	129
Nakliye vas.	9.525	6.152	43	221	143
Diğer	12.013	2.715	50	240	43
Bilinmeyen	1.490	1.032	7	213	146
Toplam	347.177	106.179	1.367	254	77

*Sayım Anında Fiilen 10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran
İşyerlerinin Cesamet İtibariyle Durumu*
(Çalışanların sayısı itibariyle)
ortalama

Kasalar	Ö z e l S e k t ö r												Resmî		Toplam	
	100 +		50—100		20—50		10—20		F		Ç					
	F	Ç	F	Ç	F	Ç	F	Ç	F	Ç	F	Ç	F	Ç	F	Ç
Bakırköy	14	6.466	17	1.307	12	338	14	199	2	170	59	8.480				
Beşiktaş	7	2.012	5	333	14	500	11	174	—	—	37	3.019				
Kağıthane	4	1.099	—	—	6	178	20	295	2	394	32	1.966				
Fatih	19	5.515	19	1.400	49	1.566	62	968	3	4.417	152	13.835				
Z. Burnu	29	8.988	17	1.241	44	1.356	21	295	1	2.463	112	14.343				
Beykoz	1	272	4	298	—	—	2	32	2	3.058	9	3.660				
Sarıyer	4	559	2	123	2	64	4	63	1	518	13	1.327				
Üsküdar	1	124	—	—	2	60	16	266	3	2.283	22	2.730				
Eyüp	25	8.493	27	1.962	16	2.034	60	880	3	4.184	131	17.554				
Kartal	14	3.397	4	296	14	484	5	77	1	214	39	4.468				
Erminönü	13	2.479	16	1.148	63	1.909	100	1.468	7	1.676	199	8.680				
Beyoğlu	14	3.532	22	1.567	64	2.040	62	954	5	5.066	167	13.222				
Şişli	19	6.746	25	1.722	46	1.465	47	733	3	740	140	11.406				
?	—	—	2	135	1	31	2	33	1	122	5	321				
	164	49.682	160	11.532	333	12.025	426	6.438	34	25.305	1.117	105.011				

F = Fabrika işyeri adedi.

Ç = Çalışanların sayısı.

*Sayım Anında 10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İşyerleri ve
Bunlarda Çalıştırılan İşgücü İtibarile
Muhtelif İlçelerdeki Durum*

İlçeler	İşyeri		İşgücü	
	Adedi	% Nisbeti	% Nisbeti	Miktarı
Bakırköy	59	5.1	8.1	8480
Sarıyer	13	1.1	1.3	1327
Beykoz	9	0.8	3.5	3660
Üsküdar	22	1.9	2.6	2730
Z. Burnu	112	9.6	13.7	14343
Beyoğlu	169	12.8	12.6	13223
Eminönü	199	17.1	8.3	8680
Fatih	151	13.0	13.2	13835
Şişli	140	12.0	10.9	11406
Kartal	39	3.4	4.3	4461
Beşiktaş	37	3.2	2.9	3078
Kadıköy	32	2.7	1.9	1966
Eyüp	181	15.5	16.8	17554
Adalar	2	0.2	0.02	25
İstanbul Toplamı	1164	100.0	100.0	104704

VI: İstanbul'da sanayi işgücünün ilçelere göre genel coğrafi dağılışı tarzı :

Yukardaki cedvellere göre; çalışanların, bir diğer ifade ile işgücünün kazalara göre dağılışı dikkate alınırca, en fazla işgücü bulunan ilçeler sırasile şöyle yer alır :

<i>Sıra No.</i>	<i>İlçe adı</i>	<i>Çalışan sayısı</i>
2	Eyüp	17.554
2	Z. Burnu	14.343
3	Fatih	13.835
4	Beyoğlu	13.223
5	Şişli	11.406
6	Eminönü	8.680
7	Bakırköy	8.480
8	Kartal	4.468
9	Beykoz	3.660
10	Beşiktaş	3.078
11	Üsküdar	2.730
12	Kadıköy	1.966
13	Sarıyer	1.327
14	Adalar	25
	Bilinmeyen	321
		105.025

Bu miktar sayım anında fiilen 10 ve daha fazla insan çalıştıran 1.169 işyerine aittir. Büyük sanayi kategorisinde bulunup da fiilen 10 dan az işçi çalıştıran 198 işyerinde çalışanların yekûnu ile 1.154 kişi tutmaktadır. Bu duruma göre, anket sırasında fiilen 10 dan fazla işçi çalıştıran işyerlerinde ilk beş ilçede işgücünün (70.361) kişi ile % 70 i istihdam edilmektedir.

İşgücünün en az bulunduğu ilçeler : *Adalar, Sarıyer ve Kadıköy'dür.* Boğaz ve Marmara sahilleri ile Adaları içine alan bu ilçeler İstanbul'un başlıca turistik bölgelerini teşkil etmektedir.

VII. İstanbulun ilçeler itibariyle işgücü seviyesi bakımından sınıflandırılması :

Çalışan insanların buldukları sanayi koluna göre ilçelerin hususiyetlerine bakılırsa sanayi kollarının işgücü bakımından, yani çalıştırdıkları insan sayısı itibarile ilçedeki önem derecesi şöyledir : (İşgücünün mühim payını istihdam eden yani bir ilçede 1.000 den fazla insan çalıştıran sanayi kollarının altı çizilmiştir.)

<i>İlçe adı</i>	1 *	2	3
Bakırköy	: <i>Mensucat</i>	<i>Kimya</i>	Madenî eşya
Sarıyer	: <i>Kimya</i>	Gıda	Elek. Makine
Beykoz	: <i>Taş, cam</i>	<i>İçki</i>	Madenî eşya
Üsküdar	: <i>Tütün</i>	Petrol	Gıda
Z. Burnu	: <i>Mensucat</i>	<i>Kauçuk</i>	<i>Deri</i>
Beyoğlu	: <i>Nakliye vas.</i>	<i>Gıda</i>	<i>Giyim, Madenî eşya</i>
Eminönü	: <i>Matbaa</i>	<i>Gıda</i>	<i>Mensucat</i>
Fatih	: <i>Mensucat</i>	<i>Tütün</i>	<i>Kâğıt, gıda</i>
Şişli	: <i>Taş, toprak cam</i>	<i>Mensucat</i>	<i>Gıda, kimya</i>
Kartal	: <i>Nakliye vas.</i>	<i>Taş, cam</i>	<i>Ağaç</i>
Beşiktaş	: <i>Kimya</i>	<i>Tütün</i>	Elek. Makine
Kadıköy	: <i>Taş, cam</i>	<i>Nakliye vas.</i>	Gıda
Eyüp	: <i>Mensucat</i>	<i>Kauçuk</i>	<i>El. Makine, madenî eşya</i>
Adalar	: <i>Gıda</i>		

*) 1 rakamı altında o ilçede birinci derecede gelişmiş sanayi kolu, 2 rakamı altında ikinci derecede ve 3 rakamı altında üçüncü derecede gelişmiş sanayi kolu belirtilmiştir.

Bu duruma göre *Bakırköy, Zeytinburnu, Eyüp* ve *Fatih*'te birinci derecede *mensucat sanayii*, *Eminönü*'nde *matbaa*, *Beşiktaş* ve *Sarıyer*'de *kimya*, *Kadıköy, Beykoz* ve *Şişli*'de *taş, toprak* ve *cam sanayii*, *Beyoğlu*'nda *Nakliye vasıtaları sanayii* ve *Üsküdar*'da *Tütün* sanayii birinci derecede gelişmiş olup en fazla insan çalıştıran sanayi kolları durumundadır.

Mensucat, matbaa, kimya, taş ve cam, nakliye vasıtaları ve *tütün* sanayileri muhtelif ilçelerde en fazla işçi çalıştırmak suretile birinci derecede yer alan sanayi kolları arasında bulunmaktadır.

İşyerlerinde çalışanların sayısı bakımından ikinci derecede gelen sanayi kolları daha büyük bir tenevvü arz etmektedir. Bakırköy'de *kimya*, Sarıyer, Beyoğlu ve Eminönü'nde *gıda*, Beykoz'da Paşabahçe fabrikası dolayısıyla *içki*, Üsküdar'da *petrol*, Zeytinburnu ve Eyüp'te *kauçuk*, Fatih ve Beşiktaş'ta *tütün*, Kartal'da *taş ve cam* ile Kadıköy'de *nakliye vasıtaları* sanayii bu ilçelerde çalıştırdıkları insan sayısı bakımından ikinci derecede gelen sanayi kollarıdır.

Böylece ikinci derecede yer alan sanayi kolları arasında birinci derecede yer alanlar yanında *gıda*, *içki*, *petrol* ve *kauçuk sanayileri* de bulunmaktadır.

İlçelerde üçüncü derecede yer alan sanayi kolları arasında 1. ve 2. derecede yer alanlar yanında *madenî esya*, *elektrikli makine*, *deri*, *giyim*, *kâğıt* ve *ağaç* sanayileri girmektedir.

Çalıştırdıkları insan sayısı bakımından hiç bir ilçede ilk üç derecede yer alacak kadar gelişmemiş olan sanayi kolları; *mobilya*, *maden izabesi*, *makine* ve *diğer müteferrik* sanayi kollarıdır. Böylece muhtelif sanayi kolları muhtelif ilçelerde çalıştırdıkları insan sayısı bakımından oldukça muvazeneli nisbî bir gelişme kaydetmişlerdir.

VIII. Sanayi kollarının ilçeler itibariyle işgücü seviyesi bakımından gelişme nispeti :

Şimdi meseleyi, ilçelerde en çok gelişmiş olan sanayi kolları yerine, yani ilçelere göre değil de sanayi kolları bakımından ele alır ve her sanayi kolundaki işgücünün en çok hangi ilçelerde toplandığını inceler ve bu yönden bir tasnif yaparsak şöyle bir sema ile karşılaşırız. (İlgili sanayi kolunda *bin'den fazla* insan çalıştırılan ilçeler italik harflerle yazılmıştır.)

İlgili Sanayi Kolunda en fazla insan çalışın ilçe sırası

Sanayi kolu	1 *	2	3	4
Gıda	<i>Beyoğlu</i>	<i>Şişli</i>	<i>Fatih</i>	<i>Eminönü</i>
İçki	<i>Beykoz</i>	<i>Şişli</i>	—	—
Tütün	<i>Fatih</i>	<i>Üsküdar</i>	Beyoğlu	—
Mensucat	<i>Z. Burnu</i>	<i>Eyüp</i>	Bakırköy	<i>Fatih</i>
Giyim	<i>Beyoğlu</i>	<i>Eyüp</i>	Kadıköy	—
Ağaç	Kartal	Eyüp	Bakırköy	—
Mobilya	Eyüp	Beyoğlu	Şişli	—
Kâğıt	<i>Fatih</i>	Beyoğlu	Z. Burnu	—
Matbaa	Eminönü	Beyoğlu	Şişli	—
Deri	<i>Z. Burnu</i>	—	—	—
Kauçuk	Eyüp	Z. Burnu	Fatih	—
Kimya	<i>Şişli</i>	<i>Bakırköy</i>	<i>Eminönü</i>	Beşiktaş
Petrol	Üsküdar	Beyoğlu	Fatih	—
Taş, cam, toprak	<i>Şişli</i>	<i>Beykoz</i>	Kartal	—
Maden izabesi	Eyüp	Bakırköy	Kartal	—
Madenî eşya	<i>Eyüp</i>	<i>Beyoğlu</i>	Eminönü	—
Makine	Kartal	Z. Burnu	Beyoğlu	—
El. Makine.	<i>Eyüp</i>	Beyoğlu	Beşiktaş	Kartal
Nakliye vas.	<i>Beyoğlu</i>	Kartal	Eminönü	Fatih
Diğer	Bakırköy	Eyüp	Eminönü	—
Bilinmeyen	—	—	—	—

*) 1, 2, 3, 4 rakamları altında her sanayi kolunun birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü derecede geliştiği ilçe adları belirtilmiştir.

<i>Bu duruma göre : Sanayi kollarının çalışan sayısı itibarıyla 1. derecede geliştiği ilçeler şöyle gruplanır</i>	<i>Sanayi kollarının 2. derecede geliştiği ilçelerin grupları</i>	<i>Sanayi kollarının 3. derecede geliştiği ilçelerin grupları</i>
BEYOĞLU: Gıda, giyim, nakliye	Elekt. makine, mobilya, matbaa, petrol, made- ni eşya.	Tütün, makine
BEYKOZ: İçki	Taş ve cam	—
FATİH: Tütün, kâğıt	—	Gıda, kauçuk, petrol
Z. BURNU : Mensucat, deri	Kauçuk, makine	Kâğıt
KARTAL: Ağaç, maki.	Nakliye vas.	Taş, cam
EYÜP: Mobilya, kauçuk, maden iz. made- ni eşya, elek- trik makine.	Mensucat, giyim, ağaç, diğer	—
EMİNÖNÜ: Matbaa	—	Kimya, makine, nakliye, diğer
ŞİŞLİ: Kimya, taş ve cam	Gıda, içki	Mobilya, matbaa
ÜSKÜDAR: Petrol	Tütün	—
BAKIRKÖY: Diğer	Kimya, maden izabesi	Mensucat, ağaç
KADIKÖY: —	—	Giyim
BEŞİKTAŞ: —	—	Elektrik. makine

Bu cetvellerden açıkça görüldüğü gibi, İstanbul'un en gelişmiş sanayi kollarından olan *gıda sanayii en ziyade Beyoğlu'nda, mensucat, deri sanayii Zeytinburnu'nda; kimya sanayii Şişli'de; Madeni eşya ve metal sanayii Eyüp'te* yerleşmiş bulunmaktadır. *Matbaa sanayii de Eminönü'nde* temerküz etmiştir.

Muhtelif sanayi kollarının en ziyade geliştiği yer *Eyüp ilçesi*dir. Onu *Beyoğlu ilçesi* takip etmektedir.

Beykoz ve Üsküdar'da münferit sanayi kolları gelişmiş bulunmaktadır.

Böylece işgücü bakımından sanayi kollarının ilçelere dağılışı durumu ve muhtelif sanayi kollarının en fazla hangi ilçelerde temerküz ettiği ortaya çıkmakta, diğer bir ifade ile sanayi kollarının coğrafi bakımdan İstanbul içindeki dağılışı bünyesi öğrenilmiş olmaktadır.

Diğer yandan muhtelif ilçelerde işgücü bakımından en fazla gelişmiş olan sanayi kollarının sırası tesbit edilmek suretile ilçelerin sanayi bünyesi ve karakteri öğrenilmiş bulunmaktadır.

Bu miktarlara göre, neden belirli sanayi kollarının belirli ilçelerde en fazla geliştiği, bir ilçe içinde muhtelif sanayi kollarının gelişme nisbetindeki farklar, kuruluş yeri âmilleri dikkate alınmak suretile tefsir ve izah edilebilir;

IX. İstanbul'da sanayi coğrafi bünyesinin kuruluş yeri âmilleri ile münasebetinin tahlili :

Sanayi kollarının istihdam seviyesi itibarile en çok geliştikleri ilçelerle, kuruluş yeri bakımından işyerlerinin sanayi kolları itibarile en fazla dikkate aldıkları âmillerin derece sırasile mukayesesi müteakip cetvelde gösterilmiştir.

İstanbul'un ilçelerini, şehrin içi, orta-kenar ve dış kenarları diye 3 gruba bölersek, sanayi kollarının bu üç kesime dağılışı daha kolay tahlil edilebilir.

<i>Şehrin dış kenarları</i>	<i>Orta-kenarları</i>	<i>Şehrin merkezi</i>
Bakırköy	Üsküdar	Beyoğlu
Zeytinburnu	Kadıköy	Beşiktaş
Sarıyer	Şişli	Eminönü
Beykoz	Eyüp	Fatih
Kartal		

Gıda sanayii en ziyade şehrin merkezî bölgesinde gelişmiştir. kuruluş yeri olarak en fazla dikkate alınan unsur bu sanayi kolundaki işyerlerinde *pazara yakınlık* faktörü olduğu için, bu sanayi kolunu, piyasa merkezi olan ve nüfusun mütekâsif bulunduğu merkez bölgelerde gelişmiştir.

Tütün sanayiinde en mühim kuruluş âmili uygun bina bulunması ve münakale şartıdır. Düyunu Umumiye zamanındaki Reji idaresinden intikal eden Cibali Tütün fabrikasının Fatih Bölgesi içinde ve Tekel'in tütün depolarının Üsküdar'da deniz kenarında bulunması sebebiyle tütün sanayii en ziyade bu iki kuruluş yeri âmiline tâbi olarak Fatih ve Üsküdar'da gelişmiştir. Bu duruma göre *tütün sanayii şehrin merkez kesiminden orta-kenar bölgesine doğru gelişmektedir. İlerde Cibali fabrikası Maltepe'nin yeni tesislerine nakledilince, orta-kesimden şehrin dış-kenarına doğru bir uzaklaşma olacaktır. İşçi muhitine yakınlık tütün sanayiinde üçüncü derecede önemi olan bir kuruluş yeri şartıdır.*

Mensucat sanayiinde başta gelen kuruluş âmili *işçi muhitlerine yakınlık* unsurudur. Kuruluş yeri itibariyle mensucat sanayiindeki işyerleri bütün şehre, iskân mıntakaları içine, mahalle aralarına kadar yayılmış olmakla beraber, başlıca temerküz noktaları Bakırköy, Zeytinburnu, Kazlıçeşme, Yedikule, Samatya, Mercan, Mahmutpaşa, Yeşildirek mıntakası, Eyüp ve Rami bölgesi, Beyoğlu'nda Feriköy, Bomonti ve Mecidiyeköy ile Şişli arasındaki kısımlardır.

Bu duruma göre işyerlerinin temerküz mıntakaları, biri şehrin merkezinde olmak üzere diğerleri orta ve dış kenarlara doğru yayılmıştır. Şöyle ki :

1. Şehrin merkezinde «Mahmutpaşa, Mercan, Yeşildirek» te bilhassa küçük müesseseler toplanmış bulunmaktadır. Ezcümle trikotaj, çorap, iplik, jarse sanayii ile bir iki tezgâhlı yünlü dokuma sanayii bu bölgede birikmiştir. Zira *Sultanhamam piyasası* denilen bu bölge şehrin mensucat ticaretinin merkezi olup, büyük ve toptancı tüccarlar, satış mağazaları burada toplanmıştır. Böylece mezkûr işyerleri hem *istihlâk piyasasına*, hem *ham madde piyasasına* yakın bulunmaktadır. Ekserisi standard seri imalâttan ziyade tüccarların siparişine göre iş yapan küçük işverenler böylece ticaret muhitiyle sıkı bir temas temin etmektedir.

2. Bakırköy, Zeytinburnu, Kazlıçeşme bölgesi :

a) İkinci harpten ve bilhassa 1950 den sonra yapılan İmar Plânı çalışmalarında bu muhitin gayriresmî olarak sanayi bölgesi şeklinde vasıflandırılması ve şehir içindeki büyük sanayi müesseselerinin şehir dışına çıkarılmak istenmesi;

b) Arazinin düz ve sahile yakın bulunuşu, arsa fiyatlarının iskân bölgesine nazaran başlangıçtaki nisbî uygunluğu, (arteziyen kuyularının açılışı dolayısıyla) suyun bol oluşu, belediye sınırları dahilinde olduğu için terkos suyundan ve ana elektrik şebekesinden istifade edilebilmesi;

c) Tarihî sebep olarak İstanbul'da ilk kurulan mensucat fabrikalarından *Bakırköy bez fabrikası* ile *Yedikule iplik fabrikalarının* bu muhitte kurulmuş olması;

d) İşçi muhiti oluşu, emek unsurunun kolayca temin edilebilmesi, işçilerin ikametgâhlarının o civarda oluşu hasebiyle, müesseseleri, işçi nakli meselesi ve lojman temini külfetinden kurtarması, başlıca kuruluş âmilleri olarak mensucat sanayiini bu bölgeye çekmiştir.

Oluş seyri itibariyle önce sanayi müesseselerinin mevcudiyeti, işçilerin bu muhitte yerleşmelerine âmil olmuş ve bu sanayi bölgesi civarında işçi evlerinin yapılmayışı veya yapılmasına önayak olunamayışı İstanbul'un en büyük gecekondu bölgesinin bu muhitte teşekkül etmesine yol açmıştır¹⁰.

3. *Eyüp-Rami bölgesi* :

Bu bölgede mensucat fabrikaları diğer sanayi işyerleriyle birlikte Ayvansaray'dan itibaren sahil boyunca Bahariye ve Silâhtarğa'ya kadar devam eder. Defterdar fabrikası başlıbaşına bir merkez ve üs vazifesini görmüştür. Fakat sahildeki şerit çok dar olduğu için yeniden kurulan işyerleri sahile paralel giden Fener-Balat-Eyüp caddesinin gerisinde tesis edilmiş, böylece de iskân mıntakalarının tamamen içine girilmiştir.

Kuruluş yeri itibariyle en büyük özelliği; *şehrin iş muhitine yakın oluşu, Haliç gibi tabii bir liman kenarında bulunuşu*¹¹, *tahmil-tahliye, münakale kolaylığı (deniz ve karadan), belediye hudutları dahilinde oluşu, su ve elektriğin ana tesisattan temini ve aglomerasyon şartlarının müsait oluşudur*. Tarihî sebepler olarak

10) Prof. H. Elgöz «İstanbul Şehrinin Umumî Plânı» adlı 1934 tarihli raporunda, bu muhitte bir işçi sitesinin kurulması lüzumunu kendine has bir görüşle, gecekonduların teşekkülünden 20 yıl önce belirtmiştir.

11) Haliç'in bu hususiyeti yavaş yavaş kaybolmaktadır. Bk. : *Nevzat Kor*; Doktora tezi. İst. Teknik Üniv., Şehir Sağlığı Kürsüsü.

mazide büyük yangınlar neticesinde yanan köşk ve sarayların yerine ilk fabrikaların kurulmuş olması ve zamanla şehrin sosyal bünyesinin değişmesi neticesinde Eyüp ve Rami bölgesinin, fakir halkla meskûn işçi semtleri haline gelişi gösterilebilir. Burada da *sanayi müesseseleriyle işçi muhitinin karşılıklı çekiş kuvveti* (sebeup ve netice münasebeti) bahis konusudur.

Rami bölgesinin yine 2. harpten sonra bahis konusu olan gayriresmî sanayi bölgesi içine düşmesi, işyerlerinin buraya yerleşmesine yol açmış, burada da mesken zaruretiyle Rami gecekonduları kurulmuştur. Bilâhare 1951-1952-1953 yıllarında Taşhtarla'da devletçe inşa edilen 2014 hanelik göçmen mahallesi etrafında önce gecekonduyla başhyan gelişme bugünkü yüzbine yakın nüfuslu Gaziosmanpaşa ilçesinin doğmasına yol açmıştır. *Burası Eyüp, Rami ile birlikte bu bölgedeki sanayi müesseselerini emek unsuru yönünden besleyen zengin bir kaynak olmuştur.*

4. *Dördüncü temerküz bölgesi, Şişli, Mecidiyeköy ve Feriköy muhitleridir.* Burası da evvelce şehrin iskân mıntakaları dışında bulunan bölgelerdi. Arsa fiyatlarının başlangıçta uygun olması, münakale imkânı, Beyoğlu istihlâk merkezine yakınlığı, belediye sınırları içinde oluşu, diğer sanayi müesseseleri ile birlikte mücavir sanayi kolları vs. aglomerasyon şartlarının uygunluğu, mensucat sanayiinin burada inkişafını mümkün kılmıştır. İşgücü bölgeleri, sanayi muhitinin câzibesini ile Feriköy ve Mecidiyeköy mıntakasında kendiliğinden teessüs etmiştir. Abidei Hürriyet'te yaptırılan 800 haneli göçmen mahallesi etrafında, Taşhtarla'da olduğu gibi ikinci büyük gecekondu bölgesi teşekkül etmiştir. Burası da bu bölge için zengin bir işgücü kaynağı olmuştur.

Matbaa sanayiinde aranan en önemli kuruluş şartı *pazara yakınlık* faktörüdür. Bu sebeple İstanbul'un tarihi matbaa, gazete, kitap piyasası olan Babîâlî pazarı dolayısıyla bu sanayi kolu en ziyade *Eminönü bölgesinde* gelişmiştir.

Deri sanayiinde *pazara yakınlık* faktörü önemli bir kuruluş yeri unsuru olmakla beraber, *işçi muhitlerine yakınlık* ve *bol su bulunması*, *ham madde temininde kolaylık şartı*, bu sanayiden intişar eden rahatsız edici koku sebebinin de ilâvesile, şehrin dış-kenarına sürülmesine ve Zeytinburnu bölgesinde temerküzüne yol açmıştır. Fakat bugünkü sıkışık durumları sebeble bu sanayi kolu şehrin

daha uzak kesimlerinde müsait bir bölgeye (orada bir piyasa tees-süs etmesi şartile) gitmeyi arzulamaktadır.

Madenî eşya sanayiinde işçi muhitlerine yakınlık başta gelen kuruluş yeri âmili olduğu için en ziyade *Eyüp'te* gelişmiştir. Bunda ikinci derecede bir kuruluş yeri âmili olan *münakale kolaylığı* şartı da müessir olmuştur. Fakat şehrin orta-kenar kesiminde gelişen bu sanayi kolu şehrin iç kesiminde - Bilhassa Beyoğlu'nda - büyüdükten sonra orta-kenar kesimine arsa faktörünün de tesirile itilmiştir. Şu halde madenî eşya sanayii *şehrin merkezinden orta-kenar kesimine doğru gelişen bir sanayi koludur.*

Kimya sanayiinde en önemli kuruluş yeri şartları, *uygun bina, pazara yakınlık, münakale kolaylığı* ve *işçi muhitlerine yakınlıktır.* Bu sebeple de en ziyade şehrin orta-kenar kesiminde bulunan *Şişli'de* gelişmiş ve oradan dış-kenar kesimi olan Bakırköy'e doğru uzaklaşmıştır. Fakat bina ve pazara yakınlık faktörleri sebeble şehrin merkez kesimi olan Eminönü ve Beşiktaş ilçelerinde de önemli inkişaf lar kaydetmiştir.

Şu halde *kimya sanayii şehrin merkez kesiminden başlayıp orta-kenarına ve ordan dış-kenarına doğru yayılan, fakat ağırlık merkezi orta-kenar kesiminde bulunan bir sanayi koludur.*

İstanbul sanayiinde istihdam ettiği işgücü bakımından beşinci dereceyi işgal eden *taş, toprak ve cam sanayiinde* en mühim kuruluş yeri âmili *Arsa* ve *münakale kolaylığı* faktörü olduğu için, şehrin orta-kenar kesiminde bulunan *Şişli ilçesinde Mecidiyeköy'ün* ilerisindeki arsalarda en ziyade gelişmiştir. Yine aynı faktörler sebebiyle cam fabrikaları Paşabahçe ve Tuzla'da, arsa ve münakale kolaylığı dolayısıle şehrin dış-kesimlerine doğru inkişaf etmiştir.

Taş, toprak ve cam sanayii böylece şehrin orta-kenar kesimi olan Şişli'den başlayıp dış-kenar kesimleri olan Beykoz ve Kartal'a doğru gelişmiştir.

Fakat bu istikameti veren, işgücü bakımından ağırlık merkezini teşkil eden *cam sanayiidir.* Buna mukabil toprak sanayii de bilhassa *Eyüp, Bakırköy ve Kartal'da* gelişmiştir. Fakat umumî istikamet yine *orta-kesimden dış-kenar'a doğru bir gelişme* şeklinde aynı kalmaktadır.

Giyim sanayii bina, münakale, işçi ve pazara yakınlık faktörleri sebebiyle en ziyade *Beyoğlu'nda* gelişmiştir. Esasen küçük iş-

yerlerinin hakim bulunduğu bu sanayi kolu, *şehrin merkezinde bü-yümüş, ordan Eyüp ve Kadıköy'e doğru orta-kenar kesimleri istikametinde bir yayılma seyri takip etmiştir.*

Kauçuk sanayisinde en ziyade aranan kuruluş yeri şartları münakale kolaylığı ve işçi muhitlerine yakınlık unsurları olduğu için en ziyade Eyüp'te gelişme kaydetmiştir. Oradan işçi muhiti olan Zeytinburnu'na doğru yayılmıştır.

İnkışaf mıntıkaları şehrin *orta-kenar kesiminden dış-kenarına doğru* bir yayılma göstermektedir. Fakat şehrin merkezinde de - *Fatih'te* - önemli bir gelişme kaydetmeğe muvaffak olmuştur.

Nakliye vasıtaları sanayii : *Münakale kolaylığı, arsa ve bina faktörlerinin* arzettiği önem sebebiyle en ziyade Beyoğlu'nda gelişmiş bulunmaktadır. Arsa faktörü, bu sanayi kolunun *Kartal'da* gelişmesini sağlamıştır. Fakat münakale kolaylığı sebebiyle Eminönü ve *Fatih'te* de inkışaf kaydetmiştir. Böylece bu sanayi kolu *şehrin merkezinden orta ve dış-kenarlarına* doğru bir yayılma halindedir.

Durumu özetliyecek olursak : İstihdam edilen işgücü itibarile yirmi sanayi kolundan *gıda, giyim, nakliye vasıtaları, tütün, kâğıt, matbaa* sanayileri olmak üzere 6 işkolu en ziyade şehrin merkez kesimlerinde, yani *Beyoğlu, Eminönü ve Fatih* ilçelerinde gelişmiş durumdadır.

Buna mukabil, *mobilya, kauçuk, maden izabesi, madenî eşya, elektrikli makina, kimya, taş ve cam petrol* olmak üzere 8 sanayi kolu, en ziyade şehrin *orta-kenar kesimlerini* teşkil eden *Eyüp, Şişli ve Üsküdar* ilçelerinde inkışaf etmiştir.

Şehrin *dış-kenar kesimlerini* teşkil eden *Bakırköy, Zeytinburnu, Kartal ve Beykoz* ilçelerinde, *içki, mensucat, deri, ağaç, makine ve diğer müteferrik* sanayi kolu olmak üzere 6 işkolu en ziyade gelişmiş durumdadır.

İstanbul sanayi işgücününün % 67.1 ini istihdam eden başlıca 6 sanayi kolundan *gıda ve tütün* sanayileri şehrin merkez kesiminde; *madenî eşya, kimya, taş, toprak ve cam* sanayileri şehrin orta-kenar kesiminde; *Mensucat* sanayii de şehrin dış-kenar kesiminde gelişmiş durumdadır. Genel olarak 6 sanayi kolu şehrin merkezinde, 8 sanayi kolu orta-kenar kesiminde ve 6 sanayi kolu da şehrin dış-kenar kesiminde istihdam ettikleri işgücü itibarile en fazla gelişmiş durumdadır.

Bu duruma göre, işgücü bakımından sanayiın *ağırlık merkezi şehrin orta-kenar kesiminde olup, merkez ve dış kesime eşit bir dağılım vardır.*

Fakat *işyeri adedi itibarile* sanayi kollarının bu üç kesime dağılımını incelersek, yalnız deri sanayiinin *Zeytinburnu* dış-kenar kesiminde en fazla geliştiğini görürüz. Geri kalan 9 sanayi kolu (içki, petrol, mobilya, kauçuk, taş ve cam, maden izabesi, madenî eşya) *Üsküdar, Eyüp ve Şişli* ilçelerine rastlayan şehrin orta-kenar kesiminde; 10 sanayi kolu da (tütün, giyim, kâğıt, makine, elek. makine, gıda, mensucat, matbaa, ağaç ve diğer müteferrik imalât sanayii) *Beyoğlu, Eminönü ve Fatih* ilçelerini kapsayan şehrin merkez kesiminde en ziyade gelişmiştir.

Yani genel olarak işyerleri adedi bakımından 10 sanayi kolu şehrin merkezinde, 9 u orta-kenar kesiminde en ziyade gelişmiştir. Yalnız bir sanayi kolu şehrin dış-kenar kesiminde temerküz etmiş, böylece sanayiın ağırlık merkezi şehrin merkezinde toplanıp oradan orta-kenar kesimine doğru yayılmıştır.

İstihdam edilen işgücü ile mevcut işyeri sayısı bakımından İstanbul sanayiinin coğrafi dağılımı itibarile iki farklı bünye arz etmesinin sebebi, az işçi çalıştıran, fakat adedi çok olan büyük sanayi grubundaki küçük işyerlerinin şehrin *merkez kesiminde* temerküz etmesi, buna mukabil çalıştırdıkları insan sayısı fazla ve fakat adetleri az olan büyük işyerlerinin daha ziyade şehrin *orta ve dış-kenar kesimlerine* doğru yayılmış bulunmasıdır.

(İstihdam ettikleri işgücü itibarile)

<i>En fazla dış kesimde gelişen sanayi kolları</i>	<i>En fazla orta kesimde gelişen sanayi kolları</i>	<i>En fazla merkezde gelişen sanayi kolları</i>
İçki	Mobilya	Çıda
Mensucat	Kauçuk	Tütün
Ağaç	Kimya	Giyim
Deri	Petrol	Kâğıt
Makine	Taş, toprak, cam	Matbaa
Diğer	Maden izabesi	Nakliye vasıtaları
	Madenî eşya	
	Elektrikli makine	

X. İstanbul sanayiinde yıllık ortalama istihdam seviyesinin işçi, müstahdem ve toplam sanayi işgücü itibariyle 1958-1960 arasındaki gelişme seyri :

İstanbul Büyük Sanayiinde İşgücünün Hususiyetleri:

Büyük sanayi kolunda son yıllardaki istihdam seyri — Başta da belirtildiği gibi sayım anında İstanbul'da büyük sanayi işyerlerinde 106.179 işçi çalıştığı tesbit edilmiştir¹².

Fakat 1958 den bu yana istihdam seyrini öğrenmek için ayrıca özel bir soru ile 1958, 1959 ve 1960 yıllarındaki istihdam seviyesi sorulmuştur. Buna göre, 1958 yılında sanayideki istihdam seviyesini 100 farzederek, istihdam seviyesi indeksi 1959 da % 6.6, 1960 da ise % 19.5 bir artış sağlamıştır¹³.

1958, 1959 ve 1960 yıllarındaki istihdam seviyelerinin mukayesesinden çıkarılan sonuçlara göre İstanbul'da büyük imalât sanayiindeki ortalama istihdam seviyesi şöyle bir seyir arz etmiştir.

12) Muhtelif sorulara verilen cevaplar arasında farklar çıktığı için, yapılan hesaplar sonunda bu nihai rakkama varılmıştır.

13) Son 1961 sayımı anındaki rakkamlar belirli bir andaki işgücü seviyesini göstermektedir. Halbuki diğerleri yıllık ortalamalardır. Evvelki yılların ortalamalarına nazaran 1961 istihdam seviyesinin çok yüksek çıkması bu sebeptendir. Bu mahzuru bertaraf etmek için 1961 yılına ait sayım zamanındaki rakkamlar mukayeseye dahil edilmemiştir.

Yıllar	<i>İndeks</i> 1958 = 100					
	1958	1959	1960	1959	1960	
İşçi miktarı	67.897	72.286	80.713	İşçi	106.4	118.8
Personel (Memur ve müstahdem) miktarı	6.855	7.415	8.689	Personel	108.1	126.7
Sanayi işgücü yekûnu	74.752	79.701	89.402	İşgücü	106.6	119.5

Memur ve müstahdem nisbetinde üç yılda % 26.7 artış olduğu halde işçiler ancak % 18.8 nisbetinde artmıştır. Toplam işgücü artışı % 19.5 nisbetindedir.

İstanbul büyük imalât sanayiinde istihdam seviyesi en yüksek olan altı sanayi kolundaki inkişaf seyri şöyledir.

İstanbul Büyük Sanayi Grubunda İstihdam Seviyesi İndeksi

1958 = 100

	<i>Mensucat</i>	<i>Gıda</i>	<i>Madenî eşya</i>	<i>Tütün</i>	<i>Taş, cam</i>	<i>Kimya</i>	<i>Toplam</i>	
1958	İşçi	100	100	100	100	100	100	
»	Personel	100	100	100	100	100	100	
»	İşgücü	100	100	100	100	100	100	
1959	İşçi	103.6	108.7	108.3	105.4	103.8	107.6	106.4
»	Personel	104.3	111.1	111.5	91.9	102.3	115.3	108.1
»	İşgücü	103.9	109.0	108.5	104.9	103.7	113.5	106.6
1960	İşçi	127.3	125.8	115.9	116.3	103.5	111.2	118.8
»	Personel	153	141.2	128.1	104.4	114	121.5	126.7
»	Toplam	128.8	127.2	117.0	115.8	104.2	113.5	119.5

<i>1959 da İşçi artış nisbeti sırası</i>	<i>1959 da Personel artış nisbeti sırası</i>	<i>1959 da İşgücü artış nisbeti sırası</i>
1 — Gıda	1 — Kimya	1 — Kimya
2 — Madenî eşya	2 — Madenî eşya	2 — Gıda
3 — Kimya	3 — Gıda	3 — Madenî eşya
Toplam ortalama	Toplam ortalama	Toplam ortalama
4 — Tütün	4 — Mensucat	4 — Tütün
5 — Taş, cam	5 — Taş, cam	5 — Mensucat
6 — Mensucat	6 — Tütün (Azalış)	6 — Taş, cam
<i>1960 da İşgücü artış nisbeti sırası</i>	<i>1960 da Personel artış nisbeti sırası</i>	<i>1960 da İşgücü artış nisbeti sırası</i>
1 — Mensucat	1 — Mensucat	1 — Mensucat
2 — Gıda	2 — Gıda	2 — Gıda
Ortalama	3 — Madenî eşya	Ortalama
3 — Tütün	Ortalama	3 — Madenî eşya
4 — Madenî eşya	4 — Kimya	4 — Tütün
5 — Kimya	5 — Taş, cam	5 — Kimya
6 — Taş, cam	6 — Tütün	6 — Taş, cam

Bu cetvellere göre, 1959 yılında işçilerde en fazla artış *gıda ve madenî eşya* kolunda olmuştur. Personel ise en fazla kimya'da artmış, tütünde azalmıştır. İşgücü yekûnu gıda, madenî eşya ve kimya'da ortalamanın üstünde artmıştır.

1960 yılında işçide en yüksek artış mensucatta ve gıda sanayiinde vukua gelmiş, diğer 4 sanayi kolundaki işçi artışı ortalama artış nisbetinden düşük kalmıştır.

Personel bakımından yine mensucat, gıda ve madenî eşya'da ortalamanın üstünde bir artış hızı vardır.

İşgücü bakımından da mensucat ve gıda'da ortalama nisbetin üstünde bir yükseliş vardır. Diğer dört sanayi kolundaki istihdam seviyesinin artış indeksi İstanbul sanayiindeki ortalama istihdam seviyesindeki artış indeksinden küçüktür.

Diğer bir ifade ile 1958 ile 1960 arasındaki üç yıl içinde istihdam seviyesindeki en büyük artış başta gelen 6 sanayi içinde mensucatta ve sonra gıda sanayiinde olmuş, taş, cam ve toprak sanayiinde işgücü artış nisbeti en düşük kalmıştır.

Bu durum hem beden işçileri, hem de müstahdemler bakımından aynı seyri takip etmiştir. Bu husustaki teferruatlı rakamları gösteren cetvel müteakip sayfada görülmektedir.

Ortalama İstihdam Seviyesi

İşkolü	1958			1959			1960			1961	
	Personel	İşçi	Yekûn	Personel	İşçi	Yekûn	Personel	İşçi	Yekûn	İşçi	Yekûn
Gıda	894	8.642	9.536	994	9.398	10.392	1.263	10.869	12.132	12.865	12.865
İçki	91	1.534	1.625	92	1.590	—	98	1.662	—	1.882	1.882
Tütün	160	3.639	3.799	147	3.838	3.985	167	4.231	4.398	7.470	7.470
Mensucat	1.215	19.696	20.911	1.267	20.468	21.735	1.859	25.069	26.928	29.982	29.982
Giyim	236	1.780	—	275	2.108	—	270	2.517	—	3.607	3.607
Ağaç	114	714	—	116	852	—	122	881	—	1.070	1.070
Mobilya	15	235	—	22	271	—	25	261	—	212	212
Kâğıt	68	1.523	—	76	1.603	—	101	1.673	—	2.118	2.118
Matbaa	606	1.462	—	641	1.550	—	669	1.685	—	2.989	2.989
Deri	91	1.034	—	94	1.066	—	96	1.047	—	1.331	1.331
Kauçuk	233	4.055	—	231	2.826	—	242	2.980	—	5.302	5.302
Kimya	1167	3.966	5.193	1.346	4.268	5.614	1.419	4.411	5.830	6.274	6.274
Petrol	10	308	—	13	452	—	26	381	—	512	512
Taş, cam	299	4.819	5.118	306	5.000	5.306	341	4.490	5.331	6.570	6.570
Maden izabesi	20	369	—	44	467	—	46	616	—	867	867
Madenî esya	524	5.345	5.869	534	5.786	6.370	671	6.196	6.867	7.615	7.615
Makine	86	522	—	98	658	—	122	922	—	1.134	1.134
Elek. makine	194	1.348	—	223	1.951	—	253	2.457	2.710	4.380	4.380
Nakliye vas.	535	4.554	—	569	5.036	—	613	5.604	6.217	6.152	6.152
Diğer	158	1.362	—	174	1.449	—	223	1.832	—	2.715	2.715
Bilinmeyen	173	1.124	—	148	920	—	116	848	—	1.032	1.032
Toplam	6.889	68.031	74.980	7.460	72.557	80.017	8.742	81.132	89.874	106.179	106.179
Toplam endeksi	100	100	100	108.1	106.4	106.6	126.7	118.8	119.5	141.7	141.7

Üçüncü Bölüm

İSTANBUL'DA SANAYİ İŞGÜCÜNÜN VASIF İTİBARİLE BÜNYESİ

Büyük Sanayi Grubunda İşgücünün Vasıf Seviyesi İtibarile Bünyesi :

İstanbul büyük sanayiinde işgücü şu kademeler içinde ele alınmıştır ¹⁴ :

I — İdari personel :

- 1 — Umum Müdür ve Müdürler,
- 2 — Şube Müdürleri ve kısım şefleri,
- 3 — Alt kademe amirleri.

II — Mühendisler ve teknik elemanlar :

- 1 — Mühendisler;
 - a) Yüksek mühendis,
 - b) Mühendis,
 - c) Teknisyen v.s.
- 2 — Daimi müşavirler;

(Hukuk, İktisat, Sigorta, Mali, personel müşavirleri ve hekim v.s.) elemanlar.

III — Büro personeli :

(I. ve II. kategori dışında kalanlar).

VI — İşçiler :

- 1 — Vasıflı işçiler;
 - a) Ustabaşılar,
 - b) Ustalar.
- 2 — Yarı vasıflı işçiler;

(Yarım ilâ birbuçuk yıl tecrübe isteyen işlerde çalışanlar).
- 3 — Vasıfsız işçiler;

(Tecrübe istemeyen işlerde çalışan işçilerle yardımcı işlerde çalışan hademeler v.s.).
- 4 — Çıraklar.

V — İşletmede ücretsiz çalışanlar.

Görüldüğü gibi işgücü beş kademe halinde ele alınmış ve her kademedeki *mevcut ve müstakbel* ihtiyaç miktarları sorulmuştur. Bütün bu bilgiler de ayrıca erkek, kadın ve çocuk olarak tasnif edilmiştir.

14) Bu tasnif şekli milletlerarası mukayeseleri mümkün kılmak için A.B.D.'de *Prof Charles A. Myers* ile muhabere edilip mutabakata varıldıktan sonra tespit edilmiştir.

1. Büyük sanayi grubunda memur ve müstahdemlerin cins, miktar ve nispet itibariyle sanayi kolları arasında dağılışı bünyesi :

A. İDARİ PERSONEL.

1 — Umum Müdür ve Müdürler :

Anketten elde edilen bilgilere göre büyük sanayi grubunda bulunan 1367 işyerinde 833 erkek Umum Müdür ve Müdürün mevcudiyeti tesbit edilmiştir. Ayrıca 8 tane kadın Müdür mevcuttur. Birçok küçük cesametteki işyerlerinde şirket sahibi bizzat işleri yürüttüğü için kendilerini bu sıfatla takdim etmemişlerdir. 841 kişi Umum Müdür ve Müdür olarak ücret mukabili istihdam edilen işveren vekilleridir. Umumiyetle şirketlerin fazla olduğu işkollarında bu statüdeki elemanların miktarı çoğalmakta, şahıs firma ve şirketlerinin hâkim olduğu işkollarında ise azalmaktadır¹⁵.

Umum Müdür ve Müdür miktarı en fazla olan işkolları, başta *mensucat* olmak üzere, *kimya*, *madenî eşya* ve *gıda* sanayileridir. *Gıda* sanayiinde işyeri ve işgücü sayısı *kimya* ve *madenî eşya* sanayiinden fazla olduğu halde, bu sanayi kolunda şahıs firma ve şahıs şirketleri nisbetinin fazla olması sebebiyle Umum Müdür ve Müdür olarak istihdam edilen profesyonel işletme idareci tipi kimya ve madenî eşya sanayii gibi daha ziyade şirketleşmiş ve modern işletmecilik esaslarına göre kurulan yeni sanayi kollarına nazaran daha azdır.

Kadın müdürlerin dördü kimya sanayiinde (İlaç sanayii), ikisi madenî eşya kolunda ve birer kadın müdür matbaa ve kauçuk sanayii kolunda tesbit edilmiştir.

2 — Şube Müdürleri ve kısım şefleri :

İkinci kademede bulunan erkek işletme sevk ve idarecileri 805 kişi olarak tesbit edilmiştir. Ayrıca bu statüde bulunan 23 kadın Şube müdürü ve şefi vardır. Yine Umum Müdür ve Müdürler için

15) Evvelce belirtilen sanayi anketine göre 50 den fazla işçi çalışan 6 büyük şehirdeki 138 büyük işyerinden ancak % 48,5 gunda (67 sinde) işletme müdürü bulunmakta, % 47,8 inde (66 sında) ise bulunmamaktadır. Bu da gösteriyor ki, İstanbul dışındaki şehirlerde umum müdür ve müdür istihdam nispeti daha da azalmaktadır. B. : «Türkiye Özel Sanayi Alanındaki Mütessesbiller ve Teşebbüsler», a.g.e., s. 54-55.

ileri sürülen mülâhazalar bu kademe idarecileri için de doğrudur ve en ziyade *mensucat*, *kimya*, *gıda* ve *madenî eşya* sanayiinde toplanmışlardır. Yalnız bu ikinci kademe idarecilerinin *gıda* sanayiinde, *madenî eşya*'dan biraz fazla olduğu görülmektedir. *Kimya* sanayiinde ikinci kademe idareci nisbeti yüksektir. Kadın şube müdürlerinin 7 si mensucatta, 6 sı kimya (İlâç) kolunda olup, gıda, içki, giyim, kâğıt, matbaa, kauçuk v.s. kollarda birer veya ikişer kadın şef tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Netice olarak İstanbul sanayiinde Şube müdürü ve kısım şefi olarak vazife gören ikinci kademedeki sevk ve idarecilerin toplam miktarı 828 kişi olup, birinci kademedeki bulunan Umum Müdür ve Müdür seviyesindeki idareci toplamından biraz daha azdır.

3 — Alt kademe âmirleri :

Bu kademedeki erkek olarak 618 kişi tesbit edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca 39 kadın âmir mevcuttur. Teknik tâbirle *müstahdem* olarak vazife gören bu elemanların miktarı enteresan bir sonuç olarak en fazla *matbaacılık kolundadır*. İkinci derecede *mensucat* ve onu takiben *gıda* ve *kimya* sanayii gelmektedir. Bu tip müstahdemler *giyim* kolunda, *madenî eşya* kolundan fazladır. Genel olarak 657 alt kademe âmir mevcut olup, bunların miktarı üst kademe âmirlerden daha azdır. Alt kademe âmirleri içinde *kadın âmir nisbeti*, diğer üst derecedeki idare kademelerine nazaran artmış bulunmaktadır. Fakat bunların dışında 469 idarecinin *Umum müdür*, *müdür*, *şube müdürü* veya *alt kademe âmirlik* sıfatları tam olarak belirtilmemiş, sadece işletme idarecisi oldukları zikredilmiştir.

4 — İdarî personel yekûnu :

Genel olarak ele alınırsa umum müdür veya müdür, şube müdürü veya kısım şefi ile alt kademe âmirleri olarak işletme sevk ve idaresile görevlendirilmiş bulunan 2980 eleman mevcut bulunmaktadır. Bunların 2825'i erkek ve 155'i kadındır.

İdarî personel yekûnu, işgücünün % 3'ü nisbetindedir.

İdarî personel yekûnu en kabarık olan sanayi kolları, tabiatile *işgücü miktarı* en fazla olan *mensucat*, *gıda*, *kimya* ve *madenî eşya* kolları ile istisnaî olarak ve sanayiinin hususiyeti icabı *matbaa* sanayiidir.

İşgücü içindeki idarî personel nisbetini ele alırsak, bu nisbetin en yüksek bulunduğu işkolu olarak *matbaa sanayii* başta gelmektedir. İkinci derecede *makine* ve üçüncü derecede *kimya* sanayiinde idarî personel nisbeti yüksektir.

<i>İdarî personel miktarı itibarile</i>		<i>İşgücündeki idarî personel nisbeti itibarile %</i>	
Toplam : 2980		Toplam : 100.0	
1 — Mensucat	625	1 — Matbaa	10.7
2 — Gıda	392	2 — Makine	6.0
3 — Matbaa	320	3 — Kimya	5.1
4 — Kimya	320	4 — Madenî eşya	3.4
5 — Madenî eşya	260	5 — Gıda	3.0
6 — Nakliye	142	6 — Diğer	2.8
7 — El. makine	115	7 — El. makine	2.6
8 — Taş, cam	101	8 — Giyim	2.4
9 — Tütün	98	9 — Nakliye vas.	2.3
10 — Kauçuk	98	10 — Mensucat	2.1
11 — Giyim	86	11 — Kauçuk	1.8
12 — Diğer	75	12 — Taş, cam	1.5
13 — Makine	68	13 — Kâğıt	1.4
14 — Kâğıt	42	14 — Tütün	1.3
15 — İçki	40	15 — İçki	1.3
16 — Maden izabesi	34	16 — Maden izabesi	1.1
17 — Ağaç	30	17 — Ağaç	1.0
18 — Petrol	11	18 — Petrol	0.4
19 — Deri	10	19 — Deri	0.3
20 — Mobilya	7	20 — Mobilya	0.2
Bilinmeyen	17		0.6

Mensucat sanayiinde idarî personel nisbeti düşüktür. Mensucat müstesna olmak şartıyla, idarî personel miktarı en fazla olan sanayi kolları aynı zamanda işgücünde idarî personel nisbeti en yüksek olan sanayi kollarıdır.

Müstakbel idarî personel ihtiyacı : Bugünkü münhal talepleri dışında, ilerisi için sevk ve idare kadrosunda 190 elemana daha ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmiştir. Bunların 171 i erkek, 19 u kadındır. En fazla ihtiyaç, ileride birinci derecede madenî eşya, ikinci derecede kimya ve üçüncü derecede gıda sanayiinde olacağı tahmin edilmektedir.

Bu müstakbel ihtiyaçlar arasında, 59 Umum Müdür ve Müdür seviyesinde birinci sınıf İşletme sevk ve idarecisine, 53 ikinci kade-

mede, yani Şube müdürü seviyesinde idareciye ve 28 alt kademe idare âmirlerine ihtiyaç olacağı sanılmaktadır. Ayrıca kademesi sarahtle belirtilmeyen 50 idareciye daha ihtiyaç olacağı düşünülmektedir. Dikkati çeken husus, müstakbel idarî personel ihtiyacı tahmin edilirken yüksek sevk ve idare kademelerinde çalışacak elemanlara ilerisi için en fazla ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Bu bir bakıma sevindirici bir husustur. Zira işletmelerin, profesyonel sevk ve idarecilerin lüzum ve ehemmiyetini idrak ettiğini göstermesi bakımından mânidardır. Diğer yandan bu gibi elemanların yetiştirilmesi lüzumunu göstermesi bakımından düşündürücüdür. Muhakkak olan cihet bu konuda ciddi tedbirler alınması gerektiğidir. Memleketimizde bu saha için eleman yetiştirici yegâne müesseseler olarak, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve buna bağlı bulunan İşletme İdaresi Enstitüsü ile Sosyal Siyaset Enstitüsü ve disiplinleri bulunmaktadır. İstanbul Teknik Üniversitesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi de bu konu üzerine eğilmeye başlamışlardır.

Bugüne kadar umumiyetle Devlet sektörü iç ve dış burslarla idareci yetiştirme siyasetini gütmüş, buna mukabil özel teşebbüs resmî sektörde yetişmiş elemanları alarak ihtiyacını karşılamıştır. Bundan böyle özel teşebbüsün de kendi müstakbel ihtiyaçları için eleman yetiştirme hususunda bir program takip etmesi gerekecektir. Zira bugün için Devlet Sektörü ile özel sektör arasında işletme idarecilerinin ücretlerinde Devlet sektörü aleyhindeki farklılık, Devlet sektöründe yetişmiş elemanların özel sektöre geçmesini teşvik etmekte ve böylece özel sektördeki idareci ihtiyacının bu kaynaktan karşılanmasını mümkün kılmaktadır. Fakat ileride İktisadî Devlet Teşekküllerinin ücret politikasında seyyaliyet sağlanarak bu fark giderilebileceği gibi, plânlı yatırımlar neticesinde her iki sektörde artacak olan işletme idarecisi ihtiyacı özel sektörün bu kaynaktan faydalanma imkânını azaltacaktır. Bu sebeple İşletme idarecisi yetiştirilmesi hususu üzerinde işletmelerin münferiden veya toplu olarak durmaları ve daha sistemli bir program takip etmeleri gerekmektedir.

B. BÜYÜK SANAYİ GRUBUNDA TEKNİK ELEMANLARLA MÜTEHASSISLARIN DURUMU.

Bu grupta *teknik elemanlar* ve diğer *mütehassıslar* olmak üzere iki tâli grup vardır. Teknik elemanlar da yüksek mühendis, mühendis ve diğer teknisyenler olmak üzere üç ayrı bölümde incelenmiştir.

İstanbul imalât sanayiinde istihdam edilen teknik elemanların ve diğer mütehassısların yekûnu 2625 kişi olup, büyük sanayi işgücünün ancak % 2.5 ğunu teşkil etmektedir.

Bunlardan 1925 i teknik eleman ve 680 i de daimî müşavirlerdir.

2625 teknik eleman ve müşavirden 2520 si erkek, geri kalan 115 i de kadındır. Şimdi bu elemanların hususiyetlerini biraz daha etraflı inceleyelim.

1 — Teknik elemanlar :

a) *Yüksek mühendisler* : Sayım neticelerine göre 503 erkek ve 36 kadın olmak üzere 539 Yüksek mühendisin İstanbul büyük imalât sanayii grubundaki 1367 işyerinde çalıştığı tesbit edilmiştir.

Kadın yüksek mühendislerin 25 i kimya grubunda ve bilhassa ilâç, parfümeri sanayilerinde çalışmaktadır. Erkek yüksek mühendislerin beşte birinden fazlası *gıda* sanayiinde, bir beşte bire yakın da *kimya* sanayiinde çalışmakta olup mensucatla birlikte üç sanayi kolundaki Y. mühendisler, toplam sanayideki Y. mühendis yekûnunun yarısını geçmektedir. *Nakliye vasıtaları, madenî eşya* ve *taş, cam* sanayileri de ikinci üçlü grubu teşkil etmekte ve toplam Y. mühendisin dörtte birini de bunlar istihdam etmektedir. Y. mühendis yekûnunun diğer dörtte biri de kalan 14 sanayi koluna dağılmış durumdadır. Kadın Y. mühendislerin dörtte üçü *kimya sanayiindedir*. Kadın-erkek bir arada mütalâa edilince *en fazla Y. mühendisin kimya sanayiinde çalıştığı görülür*.

Gerek işgücü içindeki nisbeti itibarile, gerek mutlak miktar bakımından en fazla Y. mühendis çalıştıran altı sanayi kolu aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

Y. Mühendis itibarile sanayi kolları			İşgücü içindeki Y. Müh. itibarile sanayi kolları %		
	Erkek	Kadın	Toplam		
1 — Kimya	94	25	119	1 — Kimya	1.8
2 — Gıda	110	1	111	2 — Gıda	0.9
3 — Mensucat	64	6	70	3 — Nakliye vas.	0.9
4 — Nakliye vas.	48	—	48	4 — Madenî eşya	0.8
5 — Madenî eşya	47	—	47	5 — Taş, cam	0.6
6 — Taş ve cam	34	2	36	6 — Mensucat	0.5

Önde gelen bu altı sanayi kolu içinde isgücüne nisbetle en fazla yüksek mühendis, kimya grubunda ve en azı da mensucat grubunda istihdam edilmektedir. Gıda sanayii gerek Y. mühendis miktarı ve gerek nisbeti itibarile Kimya'dan sonra ikinci derecede gelmektedir.

Büyük imalât sanayii grubunda bulunan dört sanayi kolunda, yani *ıçki, mobilya, kâğıt ve matbaa* kollarında hiç yüksek mühendis yoktur. Daha doğru bir ifade ile araştırma neticesinde Y. mühendisin mevcudiyeti tesbit edilememiştir. Kadın yüksek mühendislere gelince; sadece beş sanayi kolunda *kimya, mensucat, gıda, giyim, taş ve cam*'da kadın Y. mühendisin mevcudiyeti tesbit edilmiştir. Diğer 15 sanayi kolunda anket neticelerine göre cevap alınan işyerlerinde kadın Y. mühendis yoktur.

b) *Mühendisler* : İmalât sanayiinde istihdam edilen *mühendis miktarı, yüksek mühendis miktarından az olup, yarısı kadardır.* Zira 539 yüksek mühendise karşılık ancak 253 mühendis mevcuttur. Bunların 233 ü erkek ve 20 si kadındır. Yirmi kadın mühendisin 18 i kimya sanayiinde çalışmaktadır. Birer tane de giyim ve madenî eşya kolunda tesbit edilmiştir. Erkek mühendislerin üçte bire yakını yine kimya sanayiinde istihdam edilmektedir. Kimyadan çok az olmakla beraber *gıda, mensucat, madenî eşya ve elektrikli makine* sanayii mühendis istihdamı bakımından müteakip dört sırayı işgal etmektedir. Bu beş sanayi kolunda çalıştırılan mühendis miktarı 200 kişi olup, toplam mühendis sayısının % 79 unu, yani beşte dördünü teşkil etmekte, mühendislerin geri kalan beşte biri ise diğer 15 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır.

Çalıştırdıkları mühendis miktarı itibarile başta gelen sanayiler			İsgücündeki mühendis nisbeti itibarile başta gelen sanayiler		
	Erkek	Kadın	Toplam		%
1 — Kimya	89	18	107	1 — Kimya	1.7
2 — Gıda	26	—	26	2 — Elek. makine	0.4
3 — Mensucat	25	—	25	3 — Madenî eşya	0.3
4 — Madenî eşya	23	1	24	4 — Gıda	0.2
5 — Elek. makine	18	—	18	5 — Mensucat	0.08

c) *Teknisyenler* : Araştırma neticelerine göre büyük imalât sanayiinde bulunan 1367 işyerinde 1126 erkek ve 17 kadın olmak üzere 1143 teknisyen çalışmaktadır. Bunlar Y. Mühendis ve mühendis dışındaki diğer teknik elemanlardır.

17 kadın teknisyenin 7 si mensucatta,, 4 ü elektrikli makine sanayiinde, 2 si kimyada ve biri de madenî eşya kolunda çalışmaktadır.

Erkek teknisyenlerin en büyük miktarı, sırasile *mensucat, nakliye vasıtaları ve madenî eşya sanayiinde* istihdam edilmekte olup birinci üç sırayı teşkil eden bu üç işkolundaki teknisyen miktarı 508 kişiyi bulmakta ve toplam teknisyen miktarının yarısına (% 45) yaklaşmaktadır. İkinci dört sırayı da *elektrikli makine sanayii, gıda, matbaa ve kimya sanayii* teşkil etmekte olup buralarda çalışan 376 teknisyen, toplam teknisyenlerin % 33.4 ünü yani üçte birini teşkil etmektedir. Teknisyen adedinin diğer beşte biri de geri kalan 13 sanayi koluna dağılmıştır. En az teknisyen kullanan yine *mobilya, kâğıt, petrol, maden izabesi ve içki sanayileridir*. Kadın teknisyen ise ancak beş sanayi kolunda mevcut olup, diğer 15 sanayi kolunda hiç yoktur.

	Çalıştırdıkları teknisyen itibarile sanayilerin sırası			İşgücündeki nisbeti itibarile sanayilerin sırası	
	Erkek	Kadın	Toplam		%
1 — Mensucat	190	7	197	1 — Matbaa	3.0
2 — Nakliye vas.	168	—	168	2 — Nakliye vas.	2.7
3 — Madenî eşya	150	1	151	3 — Elek. makine	2.6
4 — Elektrikli makine	110	4	114	4 — Madenî eşya	2.0
5 — Gıda	91	1	92	5 — Kimya	1.4
6 — Matbaa	89	—	89	6 — Gıda	0.7
7 — Kimya	86	2	88	7 — Mensucat	0.7
7 sanayi kolu toplamı	884	15	899		
Diğer 13 sanayi kolu top.	242	2	244		
Genel sanayi toplamı	1.126	17	1.143		

İşgücüne nisbeti itibarile en fazla teknisyen çalışan işkolu *matbaa sanayiidir*. Başta gelen 7 sanayi kolu içinde nisbî olarak en az teknisyen *gıda ve mensucat* sanayii kollarında çalışmaktadır. Mat-

baadan sonra, *Metal sanayii* kolları grubunda, yani istihsal madde-leri imâl sanayilerinde teknisyen nisbeti yüksektir.

d) *Yüksek mühendis + Mühendis + Teknisyen v.s. olmak üzere bütün teknik elemanların toplamı* : Başta da belirtildiği gibi İstanbul'daki büyük imalât sanayii grubundaki 1367 işyerinde, Yüksek mühendis, mühendis ve teknisyen olarak 1945 kişi çalışmaktadır. Bunların 1867 si erkek ve 78 i kadındır. Teknik elemanların en fazla çalıştırıldığı sanayi kolları başta kimya sanayii kolu gelmek üzere mensucat, gıda, nakliye vasıtaları ve madenî eşya sanayii kollarıdır.

En az teknik elemanın bulunduğu kollar ise mobilya, kâğıt, içki, petrol ve maden izabe sanayileridir.

<i>En fazla teknik eleman çalıştıran sanayiler</i>				<i>İlgili sanayi kolunda işgücündeki nisbeti itibarile en fazla teknik eleman çalıştıran sanayiler</i>	
	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>		<i>%</i>
1 — Kimya	269	45	314	1 — Kimya	5.0
2 — Mensucat	279	17	296	2 — Elek. makine	3.7
3 — Gıda	227	2	229	3 — Nakliye vas.	3.7
4 — Nakliye vas.	226	—	226	4 — Madenî eşya	2.9
5 — Madenî eşya	220	2	222	5 — Gıda	1.9
6 — Elektrikli makine	160	5	165	6 — Mensucat	1.0
İlk 6 sanayi toplamı	1.381	71	1.452		
Diğer 14 sanayi toplamı	486	7	493	Toplam imalât sana.	1.8
Genel toplam	1.867	78	1.945		

Kendi işgücüne nisbeti itibarile en fazla teknik eleman kullanan işkolu *kimya sanayiidir*. Onu takiben *metal sanayii grubuna giren elektrikli makina, nakliye vasıtaları ve madenî eşya kolları gelmektedir*. Başta gelen 6 sanayi kolu içinde gıda ve mensucattaki teknik eleman nisbeti diğer dört sanayi koluna nazaran daha azdır.

Kadın teknik elemanların hemen yarısı kimya sanayiinde istihdam edilmektedir. İkinci derecede mensucat sanayiinde çalıştırılmaktadır. Diğer sanayi kollarında çalışan kadın teknik elemanlar azdır.

Müstakbel teknik eleman ihtiyacı : İlerdeki ihtiyaçlar dikkate alınca ankete göre büyük sanayide daha 298, kabaca iki yüz teknik elemana ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. İhtiyaç en ziyade *madenî eşya, makina, elektrikli makina ve kimya sanayii gibi teknik branşlardadır*. Taş ve cam ile kauçuk ve ağaç sanayii kolları da bir miktar teknik eleman ihtiyacı duymaktadır.

İhtiyaç duyulan 198 teknik elemanın 196 sı erkek ve 2 si kadındır. Bu iki kadın eleman ihtiyacı da kimya sanayiindedir.

İhtiyaç duyulan teknik elemanların gruplarına gelince : 50 yüksek mühendise, 19 mühendise, 127 teknisyene ihtiyaç duyulduğu tesbit edilmiştir. Bu duruma göre ihtiyaç nisbetindeki sıra da halen istihdam nisbetindeki sıraya uymakta ve Y. mühendis, mühendis ve teknisyenler arasında en ziyade teknisyene, en az mühendise ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek mühendis ihtiyacı, mühendis ihtiyacından fazladır.

Yüksek mühendis ve teknisyene en çok madenî eşya ve makina sanayii kollarında ihtiyaç vardır. Mühendis ihtiyacı ise en ziyade *kimya* sanayiinde hissedilmektedir. Gıda ve mensucat sanayiinde ilerisi için belirli bir teknik eleman ihtiyacı izhar edilmemiştir.

Büyük Sanayi Grubunda Müttehassısların (Daimî Müşavirlerin) Durumu :

B. 2 - a) *Daimî müşavirler* : İstanbul büyük imalât sanayiinde, araştırma neticelerine göre 1367 işyerinde Hukuk, iktisat, sigorta, maliye ve personel müşaviri ile hekim v.s. şeklinde 680 daimî müşavir bulunmaktadır. Bunların 653 ü erkek ve 27 si kadındır. Kadın müşavirlerin 22 si matbaa sanayiinde, üçü mensucatta, ikisi de gıda sanayiindedir. Böylece matbaa sanayii kadın müşavirler bakımından bir hususiyet arz etmektedir.

Erkek, kadın bir arada toplam olarak 680 müşavir miktar itibarıyla en ziyade şu sanayi kollarında istihdam edilmektedir.

Daimî müşavir miktarı itibarile	Nisbet itibarile %	Her sanayi Kolundaki işgücüne nisbet itibarile		İşyeri adedine göre müşavir nisbeti
		Toplam işgücü	%	
1 — Mensucat	162	23.8	0.54	1.8 İşyerine 1 Müşavir
2 — Gıda	96	14.1	0.75	3.1 »
3 — Kimya	83	12.2	1.32	1.2 »
4 — Madenî eşya	74	10.9	0.97	2.2 »
5 — Matbaa	51	7.5	1.71	1.1 »
Toplam		68.5	59.725	0.8
Diğer 15 san. kol.	214	31.5	46.454	0.5
Toplam sanayi	680	100.0	106.179	0.6 2 işyerine 1 Müşavir

Yukardaki cetvelde görüldüğü gibi İstanbul imalât sanayiinin her bakımdan gelişmiş olan ilk dört sanayi kolu ile daimî müşavir bakımından bunlara katılan matbaa sanayi bütün daimî müşavirlerin % 68.5 ğunu istihdam etmekte ve % 31.5 uğu da diğer 15 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır. Başta gelen ilk beş sanayi kolunda çalışan daimî müşavir miktarı o sanayi kollarındaki işgücünün % 0.54 ü ile 1.71 i arasında değişmekte ve bu beş sanayi kolundaki işgücü yekûnunun ortalama 0.78 ini teşkil etmektedir. Diğer 15 sanayi koluna dağılan 214 daimî müşavir ise bu sanayi kollarındaki işgücü yekûnunun ancak % 0.46 sına tekabül etmektedir.

Büyük imalât sanayi grubunda ortalama olarak iki işyerine bir daimî müşavir düşmektedir. Başta gelen işkolları içinde, matbaa, kimya ve mensucatta, iki işyerine birden fazla daimî müşavir düşmekte olup, müşavir nisbetleri İstanbul sanayiindeki ortalama nisbetin üstündedir. Gıda ve madenî eşya kolunda ise bu nisbet genel ortalamadan daha azdır.

Müstakbel ihtiyaç : Büyük sanayi grubunda ilerisi için 71 daimî müşavire ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. En büyük ihtiyaç madenî eşya kolunda hissedilmektedir. 36 kişi olarak tahmin edilen müşavir ihtiyacı, müstakbel mecmû talebin yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Bu sanayi kolu dışında mensucat ve kimya sanayileri de 19 müşavire muhtaçtır. Diğer 17 sanayi kolunda duyulan daimî müşavir ihtiyacı ise ancak 16 kişi kadar tahmin edilmiş bulunmaktadır.

B. İşletme Sevk ve İdarecilerinin Umumî Durumu :

Buraya kadar tetkik edilen işgücü kademeleri, idarî personel ile mütehassis ve teknik elemanlardan müteşekkil bulunan İşletme sevk ve idarecileridir. Zira bu elemanlar İşletme idaresinin üst kademelerini teşkil eden ve umumiyetle işveren vekili durumunda bulunan kimselerdir. Bunların miktarı büyük sanayide toplam olarak 5605 kişidir ve toplam işgücünün ancak % 5.3 ünü teşkil etmektedir. Bunun 2980 i idareci ve 1945 i teknik eleman olmak üzere 4925 i doğrudan doğruya işletme idaresinde karar ve icra organı olarak vazife gören ve işletmeyi yürütme mes'uliyetini yüklenmiş olan kimselerdir. 680 kişi de daimî müşavir kadrosunda bulunup, yürütme mes'uliyetini haiz bulunan icra organlarının müşaviri durumundadır.

İşletme sevk ve idarecilerinin toplam yekûnu sanayi kolları itibarile şöyle bir durum arzeder :

	<i>İşletme idarecileri miktarı</i>	<i>Miktar sırası</i>	<i>Kendi işgücü içindeki nisbeti %</i>	<i>İşyeri başına ortalamama miktar</i>
Gıda	717	1 — Mensucat	3.6	3.7
İçki	53	2 — Gıda	5.6	2.4
Tütün	131	3 — Kimya	11.0	7.2
Mensucat	1.079	4 — Madenî eşya	7.3	3.4
Giyim	143	5 — Matbaa	15.4	6.0
Ağaç	60	6 — Nakliye vas.	6.2	8.9
Mobilya	12	7 — Elekt. makine	5.6	7.3
Kâğıt	59	8 — Taş, cam, toprak	3.3	4.4
Matbaa	459	9 — Kauçuk	3.0	2.6
Deri	43	10 — Giyim	3.6	5.3
Kauçuk	158	11 — Makine	12.6	5.5
Kimya	693	12 — Diğer	5.0	2.7
Petrol	24	13 — Tütün	1.8	6.5
Taş, cam	217	14 — Ağaç	5.7	2.9
Maden izabesi	50	15 — Kâğıt	2.7	4.4
Madenî eşya	556	16 — İçki	4.0	3.9
Makina	137	17 — Maden izabesi	6.0	1.1
Elekt. makina	247	18 — Deri	3.4	4.0
Nakliye vas.	382	19 — Petrol	4.9	
Diğer	135	20 — Mobilya	6.0	1.3
Bilinmeyen	62			
Büyük imalât sanayii toplamı	5.605		5.3	4.1

Bu duruma göre başta gelen ilk beş sanayi kolu olarak *Mensucat, gıda, madenî eşya* ve *kimya* ile *matbaa* sanayilerinde işletme sevk ve idarecileri miktarı en yüksek durumdadır. Sanayi kollarındaki işgücüne kıyasen işletme sevk ve idarecilerinin nisbeti de bu beş sanayi kolunda en yüksek durumdadır. Bunlara inzimamen nakliye vasıtaları ile elektrikli makine sanayiinde de işletme sevk ve idarecileri nisbeti yüksektir. İşletme idarecilerinin miktarını işyeri adedine göre ölçersek, İstanbul'da ortalama olarak her büyük sanayi işyerine $\frac{1}{4}$ idareci düşmektedir. İşyeri başına düşen ortalama idareci miktarı nakliye vasıtaları sanayiinde 9 kişiye kadar çıkmakta, elektrikli makina ve kimya sanayilerinde 7 kişiyi, matbaa grubunda 6 yı bulmaktadır. Diğer sanayi kollarında işyeri başına ortalama *iki ilâ dört* idareci düşmektedir.

Müstakbel ihtiyaç bakımından en fazla teknik elemanlara, bilâhare idarecilere ve nisbî olarak en az müşavirlere ihtiyaç duyulacağı tahmin olunmaktadır. İlerisi için tahminen 296 işletme sevk ve idarecisine ihtiyaç duyulacağı belirtilmiştir. Sanayi kolları itibarile ihtiyaç durumu şöyledir :

<i>İşletme idarecisine olan müstakbel ihtiyaç toplamı : 296</i>		<i>En fazla idareciye ihtiyaç duyan sanayilerin önem sırası</i>
Gıda	25	1 — Madenî eşya
Tütün	2	2 — Kimya
Mensucat	13	3 — Makina
Ağaç	16	4 — Taş, cam
Kâğıt	3	5 — Elekt. makina
Matbaa	10	6 — Gıda
Deri	7	7 — Kauçuk
Kauçuk	19	
Kimya	66	
Taş, cam	31	
Maden izabesi	15	
Madenî eşya	148	
Makina	35	
Elekt. makina	25	
Nakliye vas.	15	

Yukarıdaki cetvelde görüldüğü gibi müstakbel işletme idarecisi ihtiyacı en ziyade madenî eşya, kimya ve makine sanayii gibi yeni gelişen modern sanayi kollarında duyulmaktadır.

D. BÜRO PERSONELİNİN DURUMU.

1 — Umumî Durum :

İşletmelerde yüksek kademelerdeki işletme sevk ve idarecileri dışında müstahdem ve memur olarak çalışan insanların miktarı büyük sanayi grubunda 5.867 kişi olarak tesbit edilmiştir. Büro personeli toplam işgücünün % 5.5 ğunu teşkil etmektedir. Bunların 902 si kadın, 4 ü çocuk ve 4.961 i erkektir. En fazla kadın büro personelini kimya ve mensucat sanayiindeki işyerleri istihdam etmektedir. İmalât sanayiindeki mecmu kadın personel miktarı 902 kişi olup, bunun 442 si yani % 49 u bu iki sanayi kolunda, % 51 de diğer, 18 sanayi kolunda çalışmaktadır.

Büro personeli (Erkek + Kadın) toplamı olarak yine en ziyade mensucat ve kimya sanayiinde çalıştırılmaktadır. Miktar sırasına göre bilâhare gıda ve matbaa sanayileri gelmektedir. Üçüncü kategoride madenî eşya ve nakliye; dördüncü kategoride ise taş, cam ve elektrikli makine sanayii en çok büro personeli çalıştıran sanayi kolları arasında yer almaktadır.

Büro personel miktarı itibarile sanayilerin önem sırası	Kendi işgücüne nisbeti %	İşyeri başına düşen büro personeli
1 — Mensucat 1.186	4.0	4.1
2 — Kimya 1.054	16.8	10.9
3 — Gıda 702	5.5	2.4
4 — Matbaa 638	21.3	8.3
5 — Madenî eşya 347	4.6	2.1
6 — Nakliye vas. 344	5.6	8.0
7 — Taş, cam 281	4.2	5.7
8 — Elek. makine 241	5.5	7.1
9 — Tütün 198	2.7	10.4
9 sanayide toplam 4.991		
Diğer 11 san. top. 876		
Genel toplam 5.867	5.5	4.3

İşgücü içinde büro personeli nisbeti en yüksek olan sanayi kolları matbaa ve kimya sanayileridir. Matbaa sanayiinde büro personeli nisbeti işgücünün % 21.3 üne kadar çıkmaktadır. Başta gelen diğer 6 sanayi kolunda bu nisbet % 4 ile 5, 6 arasında değişmektedir. Ondan sonra gelen diğer 12 sanayi kolunda büro personeli nisbeti işgücünün % 3 ünden az bulunmaktadır.

İstanbul büyük imalât sanayiinde işyeri başına ortalama 4 ilâ 5 kişi (4.3) büro personeli düşmektedir. Bu nispet kimya ve tütün sanayilerinde işyeri başına 10 kişiye kadar yükselmektedir; Matbaa ve nakliye vasıtaları sanayiinde 8, elektrikli makine sanayiinde 7 kişiyi bulmaktadır. Diğer sanayi kollarında işyeri başına ortalama 2 ilâ 5 büro personeli düşmektedir.

Müstakbel ihtiyaç en ziyade kimya sanayiinde görülmektedir. Bilâhare madenî eşya, ağaç, taş ve cam ile gıda sanayiinde de ihtiyacın fazla olacağı belirtilmiştir. Diğerlerinde, bu arada mensucat ta belirtilen ihtiyaç azdır. Gelişme temayülü kuvvetli olan saanyi kollarında personel ihtiyacı daha kuvvetle hissedilmektedir.

E. BÜYÜK SANAYİ GRUBUNDA MEMUR VE MÜSTAHDEMLERİN GENEL DURUMU.

Büyük sanayide işçiler dışında kalan ve *müstahdem ve memur* diye ifade edilen yüksek kademe işletme sevk ve idarecilerile büro personelinin yekûnu 11.472 kişidir ve toplam işgücünün % 11.1 ini teşkil etmektedir. Bunun yarısı yüksek kademe idarecilerinden, diğer yarısı da büro personelinden tereküp etmektedir.

Müstahdem ve memur miktarı en fazla olan sanayi kolları, *mensucat, kimya, gıda ve matbaa* sanayileridir. İşgücünde müstahdem nisbeti en yüksek olanlar ise matbaa ve kimya sanayileridir. İkinci kategoride metal grubundan madenî eşya, nakliye ve elektrikli makine ile gıda sanayii gelir. Üçüncü kategoride mensucat ile taş ve cam sanayii yer almaktadır.

Birinci kategoride bulunan sanayi kollarında müstahdem nisbeti işgücünün üçte biri olup çok yüksektir. İkinci kategoride bu nisbet % 11 civarında olup, *Genel ortalama* personel nisbetine yakındır. Üçüncü kategoride bu nisbet % 7.5 ğa düşmektedir. Diğer 12 sanayi kolunda ise müstahdem nisbeti işgüçlerine kıyasen % 6 dan da aşağı bulunmaktadır.

11.472 müstahdemın 10.306 sı erkektir. Erkek nisbeti % 89.8 olup, kadın nisbeti ancak % 10.2 civarındadır. Müstahdem ve memurlar içinde kadın nisbeti, işçiler arasındaki kadın nisbetinden çok düşük bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile sanayi işgücünün vasıf itibarile yüksek kademelerinde kadın nisbeti daha azdır, işgücünün vasıf itibarile alt kademelerinde ise kadın nisbeti daha yüksektir.

Netice olarak İstanbulda büyük imalât sanayiinde çalışan ve işgücünün % 11.1 ini teşkil eden 11.472 memur ve müstahdemın kendi içindeki tâli bölümleri itibarile dörtte birini işletmedeki üst ve alt kademe idare âmirleri; dörtte birini teknik elemanlarla daimî müşavirler ve kalan yarısını da büro personeli teşkil etmektedir.

<i>İdari personel sayısı en fazla olan sanayi kollarının miktarı itibarile sırası</i>		<i>Büro personelinin ilgili sanayi kolundaki işgücüne nisbeti nisbete göre sırası</i>	
	<i>miktarı</i>	<i>nisbeti</i>	<i>nisbete göre sırası</i>
1 — Mensucat	2.265	7.6	1 — Matbaa
2 — Kimya	1.747	27.8	2 — Kimya
3 — Gıda	1.419	11.0	3 — Madeni eşya
4 — Matbaa	1.097	36.7	4 — Nakliye vas.
5 — Madeni eşya	903	11.9	5 — Elek. makine
6 — Nakliye vas.	726	11.8	6 — Gıda
7 — Taş, cam	498	7.5	7 — Mensucat
8 — Elek. makine	488	11.1	8 — Taş, cam
9 — Tütün	309	4.1	9 — Kauçuk
10 — Kauçuk	302	5.7	10 — Tütün
Genel Ortalama		11.1	

Büyük sanayi grubunda memur ve müstahdemlerin bünyesi

	<i>%</i>
Üst ve alt kademe idare âmirleri	26.0
Teknik elemanlar	17.0
Daimî müşavirler	5.9
Büro personeli	51.1
Memur ve müstahdem yekûnu	100.0

II. Büyük sanayi grubunda işçilerin cins, miktar ve nispet itibarıyla sanayi kolları arasında dağılışı bünyesi :

İşçiler : Bir iş akdi dolayısıyla başka bir şahsın işyerinde ücret ve maaş mukabili çalışan ve mesaisinde bedenî çalışması fikrî çalışmasına eş veya üstün olan kimseye beden işçisi veya kısaca işçi denmektedir. İşçiler kendi aralarında vasıflı, vasıfsız ve yarı vasıflı olmak üzere üç kademeye bölünmektedir.

Fakat işçilerin bu şekilde üçe ayrılması nazarı bir tefriktir. Tatbikatta her sanayi ve iş kolunda bunların sınıflarını kesin olarak tesbit etmek çok güçtür. Ankette bu ayırmayı kolaylaştırmak için *Ustabaşı* ve *Usta* vasıflı işçi olarak mütalâa edilmiştir. Şunu da hemen belirtmek yerinde olur ki batı memleketlerinin çoğunda bilhassa ustabaşılar umumiyetle işletme sevk ve idarecilerinin en alt kademesi olarak iş ihtilâflarında işveren tarafında yer alır. Halbuki memleketimizde ustabaşılar umumiyetle işçi telâkki edilir ve iş ihtilâflarında işçi tarafında yer alır ve işçi sendikalarına üye olur.

Büyük sanayi grubuna giren 1.367 işyerinde sayım anında 106.179 kişi çalıştığı tesbit edilmiş bulunuyordu. Bunlardan 11.472 si müstahdem veya fikir işçisi ve 86.466 si işçi olarak veya beden işçisi olarak gösterilmiştir. Vasıf durumları belirtilen 97.938 kişi dışında kalan 8.241 kişinin vasıf durumu belirtilmemiştir. Bu sebeple tasniflerimiz beden işçisi olarak gösterilen 86.466 işçi üzerinde yapılacaktır.

A. VASIFLI İŞÇİLER.

İmalât sanayiindeki büyük işyerlerinde çalışan 86.466 işçinin 14.917 si, yani % 17.3 ü *vasıflı işçi* olarak çalışmaktadır. Bunlar ya ustadır, ya da ustabaşıdır.

Vasıflı işçilerin 11.125 i, yani % 74.6 sı, kabaca dörtte üçü *erkektir*. 3.594 ü, yani % 24.1 i *kadın* ve 198 i yani % 1.3 ü de 18 yaşından ufaktır.

Bütün sanayi kollarında erkek vasıflı işçi fazladır. Bunun bir tek istisnası *Tütün* sanayii olup, bu iş kolunda çalışan vasıflı işçilerin *yüzde sekseni kadındır*. Mensucat sanayiindeki vasıflı işçilerin % 18.8 i kadındır. Kauçuk sanayiindeki vasıflı işçilerin ise % 14.7

si kadındır. Bu nisbet Kimya sanayiinde % 13.7, kâğıtta % 13.3 olup, diğerlerinde % 8 den de azdır. Vasıflı işçiler içinde 18 yaşından ufak olanların dörtte üçü mensucat sanayiindedir. Diğerleri matbaa, tütün, diğer müteferrik ve giyim sanayilerinde bulunmaktadır.

Vasıflı işçi miktarı itibarile		% Nisbet itibarile	Beden işçisi içinde vasıflı işçi nisbeti sırası itibarile %		İşyeri başına ort. vasıflı işçi miktarı
1 — Tütün	3.535	42.4	1 — Tütün	42.4	186
2 — Mensucat	2.478	9.7	2 — Matbaa	40	9.1
3 — Gıda	1.588	21.0	3 — Nakliye vas.	36.8	27.3
4 — Nakil vas.	1.175	36.8	4 — İçki	36.6	53.8
5 — Madenî eşya	1.032	16	5 — Mobilya	35.4	7.0
6 — Matbaa	701	40	6 — Makine	33.6	11.9
7 — Kauçuk	701	14.0	7 — Gıda	21	5.4
8 — Cam, taş	666	10.8	8 — Madenî eşya	16	6.3
9 — İçki	645	36.6	9 — Diğer	14.3	5.2
10 — Kimya	498	11	10 — Kauçuk	14	
11 — Elek. makine	407	10.7	11 — Ağaç	13.4	
12 — Makine	297	33.6	12 — Kimya	11	5.1
13 — Giyim	288	8.7	13 — Cam, taş	10.8	
14 — Diğer	258	14.3	14 — Elek. makine	10.7	
15 — Ağaç	120	13.4	15 — Petrol	10.5	
16 — Deri	103	8.9	16 — Mensucat	9.7	8.4
17 — Kâğıt	103	5.1	17 — Maden izabesi	9.1	
18 — Maden iza.	65	9.1	18 — Deri	8.9	
19 — Mobilya	63	35.4	19 — Giyim	8.7	
20 — Petrol	47	10.5	20 — Kâğıt	5.1	
Büyük imal. san.	14.917	17.3	Genel ortalama	17.3	10.9

Bu cetvellerde görüldüğü gibi, vasıflı işçi miktarı mütad hilâfına en fazla tütün sanayiindedir. Ondan sonra *mensucat* ve *gıda* gibi kalabalık sanayi kolları gelmektedir. İkinci kategoride *Nakliye vasıtaları* ile *madenî eşya* sanayii bulunmaktadır. Bu miktarlar İstanbul imalât sanayiinde en fazla nerelerde vasıflı işçi olduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Fakat esas daha önemli olanı her sanayi kolunda çalışan beden işçileri içinde vasıflı işçinin nisbetidir. Çünkü bu nisbet sanayi teknik bünyesi bakımından fikir verir ve hangi tip işçiye en ziyade muhtaç olduğunu gösterir. Sa-

nayiler geliştikçe müstakbel ihtiyaçları da bu nisbetler üzerinden hesaplamak mümkün olur.

Vasıflı işçi nisbeti itibarile büyük sanayideki işyerlerini üç gruba ayırmak kabildir. : I. Birinci grupta 6 sanayi kolu mevcuttur, bunlarda vasıflı işçiler beden işçilerinin üçte birinden fazladır. II. İkinci grupta vasıflı işçi nisbeti % 13 ile 21 arasındadır. III. Üçüncü grupta bu nisbet % 11 ile 5 arasındadır. İkinci grupta 5 sanayi kolu ve üçüncü grupta 9 sanayi kolu mevcuttur.

Büyük sanayide işyeri başına ortalama 11 vasıflı işçi düşmektedir. Bu miktar tütün sanayiinde işyeri başına 186 vasıflı işçiye kadar yükselmekte, içki sanayiinde 54 kişiyi bulmakta, diğer iş kollarında ise 5 ilâ 12 işçi arasında değişmektedir.

Müstakbel ihtiyaç 1608 kişi olarak tesbit edilmiştir. Yani bugünkü mevcudun % 10 u kadar bir munzam talep bahis konusu olacaktır. İhtiyaç duyulan miktarın % 38 i makine sanayiinden gelmektedir. % 13 ü de gıda sanayiine aittir. İkinci kademede yer alan *madenî eşya* ve *nakliye vasıtaları* sanayiinde de ihtiyaç miktarı nisbeten kabarıktır. Bunun mânası *makine, gıda, madenî eşya* ve *nakliye vasıtaları* sanayiinde gelişme temayülü ve ümidinin çok daha kuvvetli olduğudur. Zira, geri kalan sanayi kollarında ilerisi için vasıflı işçiye duyulan ihtiyaç mahduttur.

Vasıflı işçiler hakkındaki bu umumî beyandan sonra, bu vasıf seviyesindeki işçilerin *ustabaşı* ve *usta* olarak daha teferruatlı bünyevî tahlillerine girişmek faydalı olur.

1 — *Ustabaşlarının Durumu :*

Vasıflı işçiler de iki tâli gruba bölünebilir. Birinci grup ustabaşlar, diğeri ustalardır.

14.917 vasıflı işçiden 2.491 i ustabaşı 8.350 si ustadır. 3.937 si ise, durumu, yani usta mı, yoksa ustabaşı mı olduğu, belli olmayan vasıflı işçilerdir.

İstanbul'da Büyük Sanayi Grubunda Vasıflı İşçiler

Sanayi kolu	Ustabaşlar				Vasıflı işçi içinde ustabaşı nisbeti %	Ustalar				Durumu belirsiz olan vasıflı işçiler
	E.	K.	Ç.	T.		E.	K.	Ç.	T.	
Gıda	422	9	—	431	27.1	1.147	10	—	1.157	—
İçki	30	—	—	30	4.6	613	2	—	615	—
Tütün	96	1	—	97	31.1	194	20	—	214	3.224
Mensucat	722	27	1	750	36.7	1.140	140	10	1.290	438
Giyim	39	1	—	40	14.3	237	3	—	240	8
Ağaç	20	—	—	20	16.6	100	—	—	100	—
Mobilya	13	—	—	13	20.1	50	—	—	50	—
Kâğıt	38	4	—	42	50.1	33	8	—	41	20
Matbaa	93	1	—	94	13.4	580	8	19	607	—
Deri	38	—	—	38	39.2	59	—	—	59	6
Kauçuk	116	1	—	117	18.6	407	102	—	509	75
Kimya	153	9	—	162	32.5	285	51	—	336	—
Petrol	14	—	—	14	29.7	33	—	—	33	—
Taş, cam	139	1	—	140	24.5	431	—	—	431	95
Maden izabesi	8	—	—	8	12.3	57	—	—	57	—
Madeni eşya	217	2	—	219	21.6	782	12	—	794	19
Makine	38	—	—	38	12.7	256	3	—	259	—
Elek. makine	125	—	—	125	30.1	252	30	—	282	—
Nakliye vas.	179	—	—	179	15.2	996	—	—	996	—
Diğer	62	1	—	63	30.1	142	—	1	143	52
Bilinmeyen	10	—	—	10	—	130	7	—	137	—
Toplam	2.433	57	1	2.491	% 16.7	7.924	396	30	8.350	3.937
					10.841				% 56	% 26.5

Vasıflı işçiler

	%
E = Erkek	
K = Kadın	
Ç = Çocuk	
T = Toplam	
Ustabaşı	16.7
Usta	56.8
Durumu bilinmeyen	26.5
Toplam	100.0

Cetvelde görüldüğü gibi usta veya ustabaşılık durumu belli olmayanların hemen % 90 nı tütün sanayiindedir ve kadındır. Fakat bunların toplamı vasıflı işçilerin % 26.5 ğunu teşkil etmektedir. Durumu belli olan 10.841 vasıflı işçiyi ele alırsak, bunların % 23 ü ustabaşı, % 77 si ise ustadır. Yani dörtte biri ustabaşı ve dörtte üçü ustadır.

2.491 ustabaşının % 97.7 si erkek, sadece % 2.3 ü kadındır. Mensucatta bir tane 18 yaşından ufak ustabaşı vardır. 8.350 ustanın da % 94.9 u erkek, % 5.1 i kadındır. Açıkça görüldüğü gibi tütün sanayiinde çalışan kadınların usta ve ustabaşılık durumu belirsiz olduğu ve burada dikkate alınmadığı için vasıflı işçilerin cins itibarile terkinde erkek nisbeti % 95 in üstüne çıkmaktadır.

Ustabaşı miktarı en fazla olan sanayi kolları tabiatile en kalabâhık sanayi kolları tasnifine uymaktadır. Ve sırasile, *mensucat, gıda, madeni eşya*, nakliye ve kimya sanayileri başta gelmektedir. Fakat vasıflı işçiler içinde ustabaşı nisbeti en fazla olan sanayi kolları değişik bir sıra takip etmekte ve kâğıt, deri, mensucat, kimya, tütün, elektrikli makine, diğer müteferrik, gıda ve taş, cam sanayii kolları başta gelmektedir. 10 sanayi kolunda ise kadın ustabaşı hiç yoktur. Diğerlerinde bir iki tane mevcuttur.

2 — Ustaların Durumu :

Vasıflı işçiler içinde usta nisbeti en fazla olan sanayiler tabiatile yukardaki sıranın aksine sıralanmakta ve başta *içki* sanayii olmak üzere, *maden izabesi, makine, matbaa, giyim* ve *nakliye vasıtaları* sanayileri önde gelmektedir. *Kadın usta miktarı* en fazla mensucat ve kauçuk kollarındadır. *Kadın usta nisbeti* ise en fazla *kauçuk* sanayiindedir. Bu sanayi kolunda çalışan ustaların % 20 si yani beşte biri kadındır. Diğer sanayi kollarında kadın usta nisbeti çok daha düşüktür.

B. YARI - VASIFLI İŞÇİLERİN DURUMU.

1 — Yarı Vasıflı İşçiler :

İstanbul imalât sanayiindeki işçilerin vasıf itibarile en büyük grubunu yarı vasıflı işçiler teşkil etmektedir. Bir diğer ifade ile, yarı vasıflı işçilik isteyen sanayi kolları en fazla gelişmiş durumdadır.

Yarı vasıflı işçilik, anket cetvellerinde «Yarım ilâ birbuçuk yıllık bir tecrübe isteyen işlerde çalışan işçilerin vasıf seviyesi» olarak tarif edilmiştir.

İstanbul imalât sanayiinin büyük işyerleri grubunda çalışan be- den işçilerinden vasıf durumları belirtilmiş olan 97.938 işçinin yarı- dan fazlası, yani % 54.7 si *yarı - vasıflı işçi* durumundadır. Bu du- rum İstanbul'daki imalât sanayiinin daha ziyade istihlâk sanayii kol- ları üzerinde geliştiğini ve işçilerin vasıf itibarile terekküp tarzının vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler lehine tekevvün ettiğini ve işgücünün *vasıf - seviyesi* bakımından düşük kaldığını göstermektedir. Ücret bünyesinin de bu durum üzerinde tesiri olabilir. Şöyle ki; memleke- timizde umumiyetle vasıflı emek talebinin, vasıflı emek arzından fazla oluşu ve buna mukabil vasıfsız emek arzının vasıfsız emek ta- lebinden fazla bulunuşu sebebiyle *vasıflı işçi ücretleri yükselme, va- sıfsız işçi ücretleri ise düşme* temayülü göstermektedir. Bu sebeple işverenlerin zaruret olmadıkça vasıflı işçi kullanmamaları ve vasıf- sız işçileri alarak kısa bir tecrübe devresinden sonra *yarı - vasıflı* hale gelen bu işçilerle işlerini yürütmeyi tercih etmeleri de bu neti- ceye tesir etmiştir. Vasıf itibarile işçi kompozisyonu bakımından sa- nayi kollarını cetveldeki neticelere göre aşağıdaki şekilde gruplaş- tırmak mümkündür.

*İşgücünün Vasıf İtibarile Terekküp Tarzına Göre
Sanayi Grupları*

<i>İşçilerin % 35 den fazlası vasıflı olan sanayi kolları</i>	<i>İşçilerin % 50 den fazlası yarı-vasıflı olan sanayi kolları</i>	<i>İşçilerin % 35 den fazlası vasıfsız olan sanayi kolları</i>
1 — Tütün	1 — Petrol	1 — Kâğıt
2 — Matbaa	2 — Elek. makine	2 — Ağaç
3 — Nakliye vas.	3 — Mensucat	3 — Deri
4 — İçki	4 — Cam	4 — Maden izabesi
5 — Mobilya	5 — Giyim	5 — Kauçuk
	6 — Kimya	6 — Diğer
	7 — Gıda	

Madenî eşya ile makine sanayii daha ortalama bir vasıf terki-bine sahip oldukları için bu gruptan hiç birine girmemektedir. Yarı vasıflı işçi miktarı ve nisbeti en yüksek olan sanayi kolları sırasile şunlardır :

<i>Miktar itibarile</i>	<i>Yarı vasıflı işçi nisbeti itibarile</i>
1 — Mensucat	1 — Petrol
2 — Cam	2 — Elek. makine
3 — Gıda	3 — Mensucat
4 — Tütün	4 — Cam
5 — Madenî eşya	5 — Giyim
6 — Elektrikli makine	6 — Kimya
7 — Kimya	7 — Gıda

Yarı - vasıflı işçi nisbeti en düşük olan işkolları *kâğıt ve içki* sanayileridir. Şu farkla ki, kâğıt sanayiinde yalnız *vasıfsız işçi* nisbeti, içki sanayiinde ise hem *vasıfsız*, hem de *vasıflı işçi* nisbeti yüksek olduğundan yarı - vasıflı işçi nisbetleri düşük kalmıştır. Yarı - vasıflı işçilerin *cins itibarile* kompozisyonu bakımından, kadın işçi nisbeti, vasıflı işçilere nazaran daha fazla olup, yarı vasıflı işçilerin dörtte biri (% 25 i) kadındır. Yarı - vasıflı işçiler arasında miktar ve nisbet itibarile kadınların en fazla bulunduğu işkolu *mensucat* sanayiidir. Tütün sanayiinde yarı - vasıflı kadın işçi miktarı mensucattan az, fakat nisbeti yüksektir. Kadın işçi nisbeti bakımından durum şöyledir : Cetvelde görüldüğü gibi baştaki ilk dört sanayi kolunda yarı - vasıflı kadın işçi nisbeti % 40 civarındadır. Gıda'da % 18.7 ye düşmektedir. Diğerlerinde daha azdır. Metal sanayii grubunda kadın nisbeti çok azdır.

Yarı - Vasıflı İşçilerde Kadın Nisbeti Yüksek Olan Sanayi Kolları

	%
1 — Tütün	51.6
2 — Mensucat	40.8
3 — Kimya	39.2
4 — Kâğıt	38.2
Ortalama seviye	
5 — Gıda	18.7
6 — El. makine	15.9
7 — Giyim	13.0

Vasıflı işçiler arasında 18 yaşından ufak çocuk miktarı çok önemsiz olduğu halde, yarı - vasıflı işçilerin içinde yine az olmakla beraber 1.224 çocuk işçi mevcut olup, bu miktar yarı - vasıflı işçilerin % 2.6 sı nisbetindedir. En fazla çocuk yarı - vasıflı işçi yine mensucat ve kimya sanayiinde çalıştırılmaktadır. Yarı - vasıflı çocuk işçilerin dörtte üçü (% 72.7 si) mensucat sanayiinde, % 10 u da kimya sanayiinde çalışmaktadır. Tütün, ağaç, mobilya, petrol, maden izabesi, makine, elektrikli makine ve nakliye vasıtaları kollarında *çocuk yaşta yarı - vasıflı işçi yoktur.*

Müstakbel ihtiyaç :

Yarı - vasıflı işçilere karşı müstakbel ihtiyaç 4.797 kadar tahmin edilmiştir. Yani mevcudun % 10 u nisbetinde munzam bir talep olacaktır. En fazla yarı - vasıflı işçi ihtiyacı derece sırasile :

- 1 — Kauçuk
- 2 — Nakliye vasıtaları
- 3 — Taş, cam
- 4 — Gıda
- 5 — Kimya
- 6 — Madenî esya
- 7 — Deri
- 8 — Mensucat

Sanayilerinde müşahede edilmektedir. Bu sıraya göre *kauçuk ve deri gibi* vasıfsız işçi nisbeti yüksek olan ve nakliye vasıtaları gibi vasıflı işçi nisbeti fazla olan kollar dışında, yarı - vasıflı işçiye ihtiyaç duyan sanayi kolları esasen yarı - vasıflı işçi kesafeti yüksek olan sanayilerdir. Yalnız *kauçuk* sanayiinin bugünkü mevcudunun % 50 si nisbetinde munzam yarı - vasıflı işçiye ihtiyaç duyması dikkate şayandır; bu durum kauçuk sanayiindeki işçilerin vasıf itibarile kompozisyonunu da değiştirecek ve kauçuk sanayiinde bugün eşit nisbette olan vasıfsız ve yarı - vasıflı işçiler, yarı - vasıflı işçiler lehine değişiklik arzedecektir.

Yarı - vasıflı işçiye en az ihtiyaç gösteren işkolu *maden izabe* sanayiidir.

C. VASIFSIZ İŞÇİLERİN DURUMU.

1 — Vasıfsız işçiler :

Soru cetvellerinde vasıfsız işçiler : «Tecrübe istemeyen işlerde çalışan işçilerle yardımcı işlerde çalışan kadınlar v.s.» şeklinde ifade edilmiştir. Bu tarife göre büyük sanayi grubundaki beden işçilerinin % 24.9 u, yani dörtte biri vasıfsız işçilerdir. Bunlar umumiyetle köy - şehir arasında devreden, sanayi - tarım sektörleri arasında bocalayan ve *işçi devri yüksek* bulunan, istikrarsız bir emek grubudur. Büyük sanayi grubundaki 1.367 işyerinde vasıf durumu belirtilen 97.838 işçiden 21.568 i vasıfsız işçi durumundadır.

Cins ve yaş - kompozisyonu itibarile durum : Vasıfsız işçilerin % 71.4 ü erkek; % 24.4 ü kadın ve % 4.2 si çocuktur. Şayanı dikkat olan cihet, her üç vasıf grubunda da kadın nisbetinin aynı olusudur. Fakat vasıflı işçilerde, bütün sanayii istisna edilirse, kadın nisbeti çok düşmektedir. Bu sebeple sadece yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerde kadın nisbetini aynı kabul etmek daha uygun olur.

Vasıfsız kadın işçilerin büyük çoğunluğu, başta *mensucat* olmak üzere *kimya*, *kâğıt* ve *kauçuk* sanayiinde istihdam edilmekte, bu dört sanayi kolunda çalışan kadın vasıfsız işçilerin miktarı 3.731 i bulmakta ve bunlar, 5.265 kişi olan kadın vasıfsız işçi toplamının % 70.9 unu teşkil etmektedir.

Çocukların yarısından fazlası (%57,5 ğu) *mensucat* sahasında, (% 14.8 i) diğer müteferrik sanayide ve sekizde biri, (% 12.4 ü) gıda sanayiinde çalışmaktadı. Böylece üç sanayi kolunda çalışan çocuk işçilerin miktarı 763 kişiyi bulmakta ve 901 kişi olan toplam çocuk işçi sayısının % 84.7 sini teşkil etmektedir.

Erkek vasıfsız işçilerin büyük çoğunluğu yine başta *mensucat* olmak üzere *madenî eşya*, *kauçuk*, *gıda* ve *cam*, *taş* sanayiinde çalışmaktadı. Bu sanayi kollarından her birinde çalışan vasıfsız işçi miktarı bin'den fazladır. Bu beş sanayi kolunda çalışan erkek vasıfsız işçi miktarı 8.966 kişiyi bulmakta ve 15.402 kişi olan vasıfsız işçi toplamının % 52.2 sini teşkil etmektedir. Vasıfsız erkek işçilerin % 47.8 i de diğer 15 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır.

Bu vaziyete göre, kadın ve çocuk durumunda bulunan vasıfsız işçilerin kahir ekseriyeti iki, üç sanayi kolunda toplandığı halde,

erkek vasıfsız işçiler, muhtelif sanayi kolları arasında nisbeten daha muvazeneli bir şekilde dağılmış bulunmaktadır.

Mobilya, petrol ve makine sanayii sahasında hiç vasıfsız kadın işçi yoktur. Tütün, mobilya, deri, petrol, cam, maden izabesi, makine, nakliye vasıtaları sahasında da hiç *çocuk* durumda vasıfsız işçi yoktur.

Toplam olarak en fazla vasıfsız işçi istihdam eden sanayi kolları sırasile; *mensucat, kauçuk, madenî eşya, gıda, kimya, cam, kâğıt* ve *giyim* sanayi kolları olup, bunların her birinde bin'den fazla vasıfsız işçi çalışmaktadır.

Sanayi kollarında istihdam edilen beden işçileri toplamına kıyasen vasıfsız işçi nisbeti en yüksek olan sanayi kolları ise evvelce de belirtildiği gibi *kâğıt, ağaç, deri, maden izabesi, kauçuk* ve *diğer* müteferrik sanayi kollarıdır.

İzah edilen bu hususların şematik ifadeleri şöyledir :

Büyük Sanayide Vasıfsız İşçilerin Dağılışı

I		II		III		IV	
En fazla kadın vasıfsız işçi çalıştıran sanayi kolları (nisbet itibarıyla)		Nisbet itibarıyla en fazla çocuk vasıfsız işçi çalıştıran sanayi kolları		Nisbet itibarıyla en fazla erkek vasıfsız işçi çalıştıran sanayi kolları		En fazla vasıfsız işçi çalıştıran sanayi kolları (nisbet itibarıyla)	
	%		%		%		%
1 — Mensucat	35.4	1 — Mensucat	57.5	1 — Mensucat	20.2	1 — Mensucat	25.5
2 — Kimya	12.9	2 — Diğer müt. s.	14.8	2 — Madeni esya	11.6	2 — Kauçuk	9.2
3 — Kâğıt	11.5	3 — Gıda	12.4	3 — Kauçuk	9.0	3 — Madeni esya	9.1
4 — Kauçuk	11.0	Diğer 17 san. kolu	15.3	4 — Gıda	8.8	4 — Gıda	8.0
Diğer 16 san. kolu	29.2			5 — Taş, cam	8.5	5 — Kimya	7.0
				Diğer 15 san. kolu	47.8	6 — Taş, cam	6.4
						7 — Kâğıt	5.7
						8 — Giyim	5.0
						Diğer 12 san. kolu	24.1
Toplam	100		100.0		100.0		100.0

IV

En fazla vasıfsız işçi
çalıştırılan sanayi kollarında
beden işçileri içinde
vasıfsız işçi nisbeti

	%
1 — Kağıt	61.3
2 — Kaucuk	39.6
3 — Diğer	39.0
4 — Kimya	33.1
5 — Giyim	32.6
6 — Madeni eşya	30.4
7 — Gıda	22.7
8 — Mensucat	21.5

III

En fazla erkek vasıfsız işçi
çalıştırılan sanayi kollarında
vasıfsız işçiler içinde
erkek nisbeti

	%
1 — Taş, cam	94.7
2 — Madeni eşya	91.6
3 — Gıda	79.0
4 — Kaucuk	70.1
5 — Mensucat	56.6

II

En fazla çocuk vasıfsız işçi
çalıştırılan sanayi kollarında
vasıfsız işçiler içinde
çocuk nisbeti

	%
1 — Diğer	19.0
2 — Mensucat	9.4
3 — Gıda	6.5
4 — Kaucuk	29.1

I

En fazla kadın vasıfsız işçi
çalıştırılan sanayi kollarında
vasıfsız işçiler içinde
kadın nisbeti

	%
1 — Gıda	49.1
2 — Kimya	45.4
3 — Mensucat	34.0
4 — Kaucuk	29.1

Beden işçileri içinde vasıfsız işçi nisbeti en yüksek olan sanayi kolları ise evvelce belirtildiği gibi şunlardır :

	%
1 — Kağıt	61.3
2 — Ağaç	47.4
3 — Deri	43.7
4 — Maden izabesi	42.0
5 — Kaucuk	39.6
6 — Diğer	39.0
Sanayi toplamı	24.9

Müstakbel ihtiyaç : Vasıfsız işçi için duyulan ihtiyaç ilerisi için ancak 1.529 kişi kadar tahmin edilmektedir. Bunun çoğu *madenî eşya, gıda, deri, kauçuk* ve kimya sanayiinden gelmektedir. Tütün, giyim, petrol ve maden izabesi sahasında vasıfsız işçi ihtiyacı hiç izhar edilmemiştir.

D. ÇIRAKLARIN DURUMU.

1 — Çıraklar :

Çırak namı altında işletmeye alınan ve yarı vasıflı işçi olarak yetiştirilmek üzere çalıştırılan ve umumiyetle çocuk yaşında bulunan işçi miktarı 2.722 kişi olarak tesbit edilmiştir.

En fazla çırak bulunan sanayi kolları: *Madenî eşya, kâğıt, kauçuk, mensucat, gıda, matbaa* ve *nakliye vasıtaları* sanayiidir. Çırakların şematik durumu şudur :

Büyük Sanayide Çırakların Durumu

<i>En fazla çırak çalıştıran sanayi kolları</i>			<i>En fazla çırak çalıştıran sanayi kollarında çırakların o sanayideki beden işçileri toplamına nisbeti</i>	
<i>Sanayi kolu</i>	<i>Miktarı</i>	<i>Nisbeti</i>		<i>%</i>
1 — Madenî eşya	475	17.5	1 — Kâğıt	21.9
2 — Kâğıt	438	16.1	2 — Matbaa	11.5
3 — Kauçuk	368	13.5	3 — Madenî eşya	7.4
4 — Mensucat	288	10.6	4 — Kauçuk	7.4
5 — Gıda	273	10.0	5 — Nakliye vas.	4.6
6 — Matbaa	203	7.5	6 — Gıda	3.6
7 — Nakliye vas.	147	5.4	7 — Mensucat	1.1
7 sanayi kolu toplamı	2.192	80.6		
Diğer 13 san. kolu topl.	530	19.4		
Genel toplam	2.722	100.0		3.1

Cetvelde görüldüğü gibi büyük sanayide çalıştırılan çırakların % 80 i belli başlı 7 sanayi kolunda istihdam edilmektedir. İleri sanayi kollarından yalnız *kimya* sanayiinde çırak miktar ve nisbeti az olduğu için cetvelde görülmemektedir. En fazla çırak, teknik bir sanayi kolu olan *madenî eşya* sanayiinde görülmektedir. *Kâğıt* sanayiinde çırak fazlalığı, vasıflı işçi yetiştirmek üzere alınan çıraktan ziyade, düşük ücretle çalıştırılan çocukların muvazaa yolu ile çırak statüsü altında çalıştırılmasından ileri gelse gerektir. Zira bu sanayi kolu beden işçileri içinde vasıfsız işçi nisbetinin en yüksek ve vasıflı işçilerin en az bulunduğu bir sanayi koludur. Vasıflı işçi azlığı sebebiyle bunların yetiştirilmesi için de çırak miktarı arttırılmış olabilir. Fakat birinci sebebin daha kuvvetli olduğu tahmin olunmaktadır. Çünkü bu sanayi kolunda çalışan işçilerin beşte biri çırak durumunda görülmektedir.

Matbaa, kauçuk ve nakliye vasıtaları gibi teknik öğrenime ve meslekî eğitime ihtiyaç gösteren sahalarda da çırak miktar ve nisbeti yüksek bulunmaktadır.

En fazla çırak çalıştıran sanayiler arasında, işçiler içindeki nisbeti bakımından en az çırak bulunduran işkolu *mensucat* sanayiidir. Zira bu sanayi kolunda yarı - vasıflı işçi nisbeti çok yüksek olup, bunlar da vasıfsız işçiler içinden yetiştirilmektedir; veyahut çok yaygın bir işkolu olduğu için yarı - vasıflı işçiler hariçten kolayca temin edilebilmektedir. Yeni gelişen sanayi kollarında ise bu imkân olmadığı için bilhassa matbaa, nakliye vasıtaları gibi vasıflı işçi nisbeti yüksek olan sanayi kollarında, bu elemanların çıraklıktan yetiştirilmesi zarureti hasıl olmaktadır.

Müstakbel ihtiyaç : İlerisi için 293 çırağa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Bunların çoğu, gıda, kauçuk, madenî eşya, cam ve kimya sanayiinden istenmektedir. Bu duruma göre, bugünkü çırak mevcudunun % 10 u nisbetinde munzam bir çırak talebi bahis konusu olacaktır.

*Büyük Sanayi Grubunda Her Sanayi Kolunda İşçilerin
Vasıf İtibarile Dağılış Nisbeti*

<i>Sanayi kolu</i>	<i>Vasıflı işçi nisbeti %</i>	<i>Yarı-vasıflı işçi nisbeti</i>	<i>Vasıfsız işçi nisbeti</i>	<i>Çırak nisbeti</i>	<i>Toplam</i>
Gıda	21.0	52.7	22.7	3.6	100
İçki	36.6	29.5	33.5	3.4	»
Tütün	42.4	47.6	9.5	0.5	»
Mensucat	9.7	67.7	21.5	1.1	»
Giyim	8.7	56.4	32.6	2.3	»
Ağaç	13.4	38.8	47.4	0.4	»
Mobilya	35.4	41.0	14.6	9.0	»
Kâğıt	5.1	11.7	61.3	21.9	»
Matbaa	40.0	35.6	12.9	11.5	»
Deri	8.9	47.3	43.7	0.1	»
Kauçuk	14.0	39.0	39.6	7.4	»
Kimya	11.0	54.1	33.1	1.8	»
Petrol	10.5	75.8	13.7	—	»
Cam	10.8	64.9	22.5	1.8	»
Maden izabesi	9.1	48.2	42.0	0.7	»
Madenî eşya	16.0	46.2	30.4	7.4	»
Makine	33.6	40.8	16.1	9.5	»
Elektrikli makine	10.3	70.8	17.0	1.9	»
Nakliye vas.	36.8	31.6	27.0	4.6	»
Diğer	14.3	45.9	39.0	0.8	»
Bilinmeyen	16.3	77.8	4.3	1.6	»
Toplam	17.3	54.7	24.9	3.1	»

E. BÜYÜK SANAYİ GRUBUNDA İŞÇİLERİN SANAYİ KOLLARINA GÖRE VE YAŞ VE CİNS İTİBARİLE UMUMİ DURUMU.

Beden işçisi olarak gösterilen 86.466 işçinin 59.107 si erkek, 5.043 ü çocuk ve 20.668 i kadındır. Tütün sanayiindeki 1.640 kişinin çocuk veya kadın olup olmadığı belirtilmemiştir. Yani bu duruma göre cins ve yaş bakımından durumu bilinen 84.818 beden işçisinin % 69.7 si erkek, % 5.9 u çocuk ve % 24.4 ü de kadındır.

Erkek işçilerin büyük çoğunluğu, sırasile: *Mensucat, gıda, madenî eşya, taş ve cam, kauçuk, elektrikli makine, nakliye vas., giyim ve kimya* sanayiinde bulunmaktadır. Bu dokuz sanayi kolunda ça-

lısan erkek işçiler 46.759 kişi olup, erkek işçi toplamının % 79.1 ini teşkil etmektedir. Erkek işçilerin % 20.9 u da diğer 11 sanayi koluna dağılmıştır. En az erkek işçi bulunan işkolu mobilya sanayiidir.

Kadın işçiler 20.668 kişi olup, bunun en büyük kısmı *mensucat, tütün, kimya, gıda ve kauçuk* sanayiinde istihdam edilmektedir. Bu beş sanayi kolunda 17.504 kadın işçi çalışmakta ve bu miktar, toplam kadın işçilerin % 84.7 sini teşkil etmektedir. Böylece bu beş sanayi kolu kadın işçilerin % 85 ini, diğer 15 sanayi kolu da ancak % 15 ini istihdam etmektedir. Mobilya sanayiinde hiç kadın işçi yoktur.

Çocuk işçilerin miktarı 5.043 kişi olup, büyük çoğunluğu yine *mensucat, madenî eşya, kâğıt, gıda, kauçuk, matbaa ve kimya* sanayiinde çalışmaktadır. Bu yedi sanayi kolunda çalışanlar 4.187 kişi olup, çocuk işçi toplamının % 83 ünü teşkil etmektedir. Çocukların % 17 si ise diğer 13 sanayi koluna dağılmış durumdadır. Petrol sanayiinde hiç çocuk işçi yoktur.

Diğer yandan her sanayi kolunda işçilerin cins ve yaş itibarile terekküp tarzını dikkate alırsak, büyük sanayide ortalama erkek işçi nisbeti olan % 69.7 den daha yüksek nisbette erkek işçi istihdam eden önemli sanayi kollarının başında, nakliye vasıtaları, taş ve cam, madenî eşya, elektrikli makine, gıda, giyim ve kauçuk sanayi kollarının geldiğini görürüz. Buna mukabil kimya ve mensucat sanayiinde çalışan erkek işçi nisbeti, ortalamanın altında bulunmakta, tütün sanayiinde ise ortalama seviyenin çok altına düşmektedir.

Kadın işçi nisbeti en yüksek olan ve ortalama nisbetin üstünde bulunan sanayi kolları, tütün, kimya ve mensucattır. yalnız tütün sanayiinde kadın işçi nisbeti yarıdan fazladır. Çocuk işçi ve çirak nisbetinin genel ortalama seviyesi olan % 5.9 dan daha fazla nisbette çocuk çalıştıran sanayi kollarının başında *kâğıt, matbaa, madenî eşya, kauçuk ve mensucat* sanayileri gelmektedir.

Büyük Sanayi Grubunda İşçilerin Sanayi Kollarına

	<i>Vasıflı İşçiler</i>			<i>Yarı Vasıflı İşçiler</i>			<i>%</i>		<i>Yarı vasıflı işçi topl.</i>
	<i>E.</i>	<i>K.</i>	<i>Ç. Toplam</i>	<i>E.</i>	<i>K.</i>	<i>Ç.</i>	<i>K.</i>	<i>E. Ç.</i>	
							<i>topl.</i>		
Gıda	1.569	19	1.588	3.198	745	47	18,7	3.990	
İçki	643	2	645	486	22	12		520	
Tütün	685	2.840	10	3.535	1.122	1.200	—	51,6	3.962
Mensucat	1.862	467	149	2.478	9.391	7.077	891	40,8	17.359
Giyim	276	4	8	288	1.607	241	13	13	1.861
Ağaç	120	—	—	120	339	9	—		348
Mobilya	63	—	—	63	73	—	—		73
Kâğıt	90	12	1	103	116	90	29	38,2	235
Matbaa	673	9	19	701	541	61	22		624
Deri	102	—	—	103	529	19	11		549
Kauçuk	598	103	—	701	1.610	333	6		1.949
Kimya	438	60	—	498	1.368	959	120	39,2	2.447
Petrol	47	—	—	47	334	4	—	1,2	338
Cam	662	4	—	666	3.622	343	42	8,5	4.007
Maden izabesi	65	—	—	65	341	3	—		344
Madenî esya	999	33	—	1.032	2.878	58	38	2	2.974
Makine	294	3	—	297	358	—	—		361
Elek. makine	377	30	—	407	2.341	443	—	15,9	2.784
Nakliye vas.	1.175	—	—	1.175	980	27	—		1.007
Diğer	246	1	11	256	783	39	3		825
Bilinmeyen	140	7	—	147	563	139	—		702
Toplam	11.125	3.594	198	14.917	32.580	11.812	1.224		47.259

Göre : Vasıf, Yaş ve Cins İtibariyle Kompozisyonu

	<i>Vasıfsız</i>				<i>Çırak</i>	<i>Genel Toplam</i>			
	<i>E.</i>	<i>K.</i>	<i>Ç.</i>	<i>T.</i>		<i>E.</i>	<i>K.</i>	<i>Ç.</i>	<i>T.</i>
Gıda	1.363	250	112	1.725	273	6.130	1.014	432	7.576
İçki	356	230	3	589	6	1.485	254	21	1.760
Tütün	468	325	—	793	40	2.275	4.365	50	6.690
Mensucat	3.110	1.868	518	5.496	288	14.363	9.412	846	25.621
Giyim	724	339	13	1.076	73	2.607	584	107	3.298
Ağaç	374	38	13	425	3	833	47	16	896
Mobilya	26	—	—	26	16	162	—	16	178
Kâğıt	619	605	7	1.231	438	825	707	475	2.007
Matbaa	184	35	7	226	203	1.398	105	251	1.754
Deri	495	12	—	507	2	1.127	31	3	1.161
Kauçuk	1.390	577	15	1.982	368	3.598	1.013	389	5.000
Kimya	776	681	42	1.499	83	2.582	1.700	245	4.527
Petrol	61	—	—	61	—	442	4	—	446
Cam	1.312	74	—	1.386	113	5.596	421	115	6.172
Maden izabesi	298	2	—	300	5	704	5	5	714
Madenî eşya	1.791	128	36	1.955	475	5.668	219	549	6.436
Makine	142	—	—	142	87	794	3	87	884
Elektrikli makine	491	55	2	669	73	3.209	528	75	3.933
Nakliye vas.	851	10	—	861	147	3.006	37	147	3.190
Diğer	532	36	133	701	15	1.561	76	162	1.799
Bilinmeyen	39	2	—	39	12	742	148	12	902
Toplam	15.402	5.265	901	21.568	2.722	59.107	22.316	5.043	86.466

<i>En fazla erkek işçi çalıştıran sanayi kolları</i>		<i>En fazla kadın işçi çalıştıran sanayi kolları</i>		<i>En fazla çocuk (çırak) işçi çalıştıran sanayi kolları</i>	
	%		%		%
1 — Mensucat	24.3	1 — Mensucat	45.5	1 — Mensucat	36.6
2 — Gıda	10.4	2 — Tütün	21.1	2 — Madeni eşya	10.9
3 — Madeni eşya	9.6	3 — Kimya	8.2	3 — Kâğıt	9.4
4 — Taş ve cam	9.5	4 — Gıda	4.9	4 — Gıda	8.6
5 — Kauçuk	6.1	5 — Kauçuk	4.9	5 — Kauçuk	7.7
6 — Elek. makine	4.4	Diğer 15 san. kolu	15.3	6 — Matbaa	4.9
7 — Nakliye vas.	5.1			7 — Kimya	4.9
8 — Giyim	4.4			Diğer 13 san. kolu	17.0
9 — Kimya	4.4				
10 — Tütün	3.8				
Diğer 10 san. kolu	17.0				
Toplam	100.0	Toplam	100.0	Toplam	100.0

<i>Erkek işçi en fazla çalışan sanayi kollarında erkek işçi nisbeti</i>		<i>Kadınları en fazla çalıştıran sanayi kollarında kadın işçi nisbeti</i>		<i>Çocukların en fazla olduğu sanayi kollarında çocuk işçi nisbeti</i>	
	%		%		%
1 — Nakliye vas.	94.2	1 — Tütün	65.2	1 — Kâğıt	23.7
2 — Taş ve cam	90.7	2 — Kimya	37.5	2 — Matbaa	14.3
3 — Madeni eşya	88.1	3 — Mensucat	36.7	3 — Madeni eşya	8.5
4 — Elek. makine	81.6			4 — Kauçuk	7.7
5 — Gıda	80.9	4 — Kauçuk	20.3	5 — Mensucat	7.2
6 — Giyim	79.0	5 — Gıda	13.4		
7 — Kauçuk	72.0			6 — Gıda	5.7
				7 — Kimya	5.5
8 — Kimya	57.0				
9 — Mensucat	56.1				
10 — Tütün	34.0				
Toplam sanayide	69.7	Toplam	24.4	Toplam	5.9

————— : Hat, genel ortalama seviyeyi göstermektedir.

Müstakbel ihtiyaç olarak ilerde 8.207 işçiye ihtiyaç olacağı tahmin edilmiştir. Yani şimdiki mevcudun % 10 u kadar munzam bir işçi talebi olacağı işverenlerce umulmaktadır.

En büyük ihtiyaç, *kauçuk, gıda ve madenî eşya* sanayii tarafından ileri sürülmüştür. İkinci kademede *makina ve nakliye vasıtaları* sanayii gelmekte, bu beş sanayi kolundaki müstakbel işçi ihtiyacı tahminen 4.763 kişi olup, toplam ihtiyaç tahmininin (8.209) yarısından fazlasını (% 58 ini) kaplamaktadır. Mensucat ve kimya sanayiinde belirtilen ihtiyaç nisbeten azdır.

III. Küçük sanayi grubunda işgücünün vasıf itibariyle bünyesi :

Küçük sanayinin işgücü bünyesi : Küçük sanayide çalışan 11.220 kişilik işgücününün 1.172 si idareci ve teknik eleman olarak çalışan işletme idarecileri durumundadır ve bunlar memur ve müstahdem grubunda mütalâa edilmektedir. Bunların 980 i yani, % 83.6 sı idareci durumunda bulunanlardır. 192 kişisi, yani % 16.4 ü de teknik elemanlardır.

Büyük sanayide de müstahdem ve memurlar içinde teknik eleman nisbeti hatırlanacağı gibi % 17 nisbetinde olduğuna göre, küçük ve büyük işyerlerinde personel grubunda teknik eleman nisbeti aynıdır.

10.048 beden işçisinden 1302 si usta olup vasıflı işçi durumundadır. 7.756 sı yarı - vasıflı ve vasıfsız işçilerdir. 362 si çırak ve 628 i de küçük işletmelerde işverenin, ücretsiz çalışan yardımcı aile efradıdır. Bu duruma göre beden işçilerinin vasıf itibarile terkibinden 628 yardımcı aile efradını çıkarmak daha uygun olur. O zaman geriye 9'420 kişi kalır ki, bunun % 13.8 i usta, yani vasıflı işçidir. % 82.3 ü yarı - vasıflı ve vasıfsız işçidir. % 3.9 u da çıraktır. Bu nisbetler de büyük sanayi grubundaki işçilerin vasıf itibarile dağılım nisbetlerine çok yakındır. Sadece şu farkla ki; vasıflı işçi nisbeti büyük sanayide % 17.3 nisbetinde iken, küçük sanayide biraz daha azalarak % 13.8 e düşmüştür.

Ücretsiz aile efradı sayısı, küçük sanayideki toplam işgücününün ancak % 5,6 sını teşkil etmektedir.

İşçilerin cins ve yaş itibarile terki binde erkekler % 77.3, kadınlar % 12.7; çocuk ve çıraklar ise 810 kişi ile tam % 10 nisbetinde bulunmaktadır.

Küçük sanayideki işçilerin cins ve yaş kompozisyonu görüldüğü gibi büyük sanayiden biraz farklıdır. Küçük sanayide erkek işçi ile çocuk ve çırak işçi nisbeti daha fazla, buna mukabil kadın işçi nisbeti daha azdır. Zira bilindiği gibi büyük sanayide erkek nisbeti % 69.7, çocuk ve çıraklar % 5.9 olduğu halde kadın nisbeti % 24.4 dür.

Şimdi durumu, sanayi kolları itibarile ve işgücünün tâli bölümleri bakımından inceleyelim :

A. İDARİ PERSONELİN DURUMU.

1 — İdareciler :

Küçük sanayi grubunda en fazla idareci gıda, giyim ve men-sucatta bulunmaktadır. İdarecilerin üçte biri bu üç sanayi kolunda toplanmıştır. En az idarecinin bulunduğu işkolu kauçuk sanayiidir.

2 — *Teknik elemanların* en fazla bulunduğu işyerleri, makine sanayii, kimya, madenî eşya ve matbaa ile diğer müteferrik sanayi gibi daha ziyade teknik bilgiye ihtiyaç gösteren sanayi kollarıdır. Bu beş sanayide, küçük sanayi grubundaki bütün teknik elemanların 128 i, yani % 66.7 si çalışmakta, % 33.3 de diğer 15 sanayi koluna dağılmış bulunmaktadır.

B. İŞÇİLERİN DURUMU.

1 — *Vasıflı işçiler, ustalar* ¹⁶ :

1302 ustanın en fazla istihdam edildiği yerler; gıda, giyim ve madenî eşya ile matbaa sanayii kollarıdır. Bu dört sanayi kolunda çalışan 664 usta, mecmu miktarın % 51 i ile yarıdan fazlasını çalıştırmaktadır. Vasıflı işçi, yani ustaların en az bulunduğu işkolları; tütün ve kauçuk sanayileridir.

16) Küçük sanayi grubundaki sual cetvellerinde *ustalar* vasıflı işçi olarak gösterilmiş, ayrıca usta ve ustabaşı tefriki yapılmamıştır. Dolayısıyla küçük sanayi grubundaki işyerlerinde usta ve ustabaşılar birarada ve vasıflı işçi adı altında gösterilmiştir.

Küçük Sanayi Grubundaki İşyerlerinin İşgücü Bünyesi

En fazla idareci bulunan kollar	En fazla teknik eleman bulunan kollar	En fazla vasıflı işçi (usta) bulunan kollar	En fazla yarı-vasıflı ve vasıfsız işçi, çırak ve ücretsiz yardımcı bulunan kollar	
			%	%
1 — Gıda	1 — Makine	1 — Gıda	1 — Mensucat	1.393
2 — Giyim	2 — Kimya	2 — Giyim	2 — Gıda	1.365
3 — Mensucat	3 — Madeni eşya	3 — Madeni eşya	3 — Madeni eşya	953
4 — Madeni eşya	4 — Matbaa	4 — Matbaa	4 — Giyim	882
5 — Matbaa	5 — Diğer müt.	5 — Mensucat	5 — Diğer	854
Diğer 15 san. kolu	Diğer 15 san. kolu	Diğer 15 san. kolu	nisbet	
			1 — Mensucat	18.0
			2 — Gıda	17.6
			3 — Madeni eşya	12.3
			4 — Giyim	11.4
			5 — Diğer	11.0
			Diğer 15 san. kolu	29.7
Toplam	100.0	100.0		100.0

İlgili sanayideki işgücü içinde idareci nisbeti	Teknik elemanlarla vasıflı - işçilerin ilgili sanayi işgücündeki nisbetleri	İlgili sanayi işgücündeki nisbeti	
		%	%
1 — Matbaa	1 — Makine	10.9	15.7
2 — Giyim	2 — Kimya	5.2	14.4
3 — Madeni eşya	3 — Matbaa	3.2	13.9
4 — Gıda	4 — Diğer	2.2	11.6
5 — Mensucat	5 — Madeni eşya	2.0	5.3
	1 — Giyim		15.7
	2 — Madeni eşya		14.4
	3 — Matbaa		13.9
	4 — Gıda		11.6
	5 — Mensucat		5.3
	1 — Mensucat		87.7
	2 — Diğer		82.6
	3 — Gıda		80.1
	4 — Madeni eşya		75.8
	5 — Giyim		74.6
Toplam	100.0	100.0	100.0

2 — *Küçük sanayi grubunda yarı - vasıflı ve vasıfsız işçilerin durumu :*

Yarı - vasıflı ve vasıfsız işçilerin miktar ve nisbet itibarile en fazla istihdam edildiği iş kolu mensucat sanayiidir. Mensucat sanayiindeki küçük işyerlerinde çalışan insanların % 87'7 si vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerle çırak ve ücretsiz yardımcıları olup ancak % 5.3 ü vasıflı işçidir. % 6.5 ğu işletme idarecileri ve personel, yüzde yarımı da teknik elemanlardır.

Müteferrik eşya sanayii ile gıda, madenî eşya ve giyim sanayilerinde de vasıflı olmayan işgücü çok yüksektir.

3 — *Çırakların durumu :*

En fazla çırak gıda, madenî eşya ve giyim sanayiinde çalıştırılmaktadır.

4 — *Ücretsiz çalışan yardımcı aile efradının durumu :*

Ücretsiz çalışan yardımcı aile efradı ise en ziyade giyim, gıda, müteferrik eşya, madenî eşya ve matbaa sanayiinde bulunmaktadır.

NETİCE

İstanbul Türkiye'nin en gelişmiş mintakası olan doğu Marmara bölgesinin mihrakını teşkil etmektedir. Bu bölge içinde İstanbul, çeşitli hususiyetleri yanında aynı zamanda özel sanayi sektörünün de en fazla geliştiği bir merkezdir. 1980 de nüfusu 3.1 ilâ 4.8 milyona varacağı umulan İstanbul şehrinde işgücünün de 749 binden 2.549 milyona yükseleceği tahmin edilmektedir. İşgücü içinde imalât sanayii işgücünün Kocaeli ile birlikte 190 binden 528 bine çıkması muhtemeldir. İstanbul sanayi bölgesi Kocaeli ve Sakarya istikametinde bir gelişme göstermektedir. Bu bölgedeki klâsik sanayi kollarının zamanla ülke sathına yayılmasına mukabil, Türkiye'de yeni gelişecek modern ve dinamik sanayi kollarının bünyevî şartlar dolayısıyla bu bölgede serpilmesi umulmaktadır. Bu arada bilhassa makine, elektrikli makine, giyim, nakliye vasıtaları, kauçuk ve madenî eşya sanayilerinde hızlı gelişmelerin olacağı tahmin olunmaktadır. Bu sebeple sanayi işgücü bünyesinin bu gelişmelere ayak uyduracak şekilde bir inkişaf sağlaması ve bu hususta muhtelif sanayi kollarının belirtilen büyüme temayülleri ve işgücü bünyesi dikkate alınarak gerekli tedbirlerin ittihazı icap edecektir.

Sanayi işyeri cesameti genel olarak küçüktür. İşyeri başına ortalama 38 kişi, büyük sanayide 74 kişi düşmektedir. İşyerlerinin % 54 ü işgücününün % 10 unu, istihsalin % 13 ünü paylaşmaktadır. İşletmelerin sanayi koluna göre optimal cesamete doğru bir büyüme sağlaması gerekmektedir.

Sanayide rasyonelizasyonun ve produktivitenin artması için diğer tedbirler yanında teknik eleman nisbetinin sür'atle çoğaltılması lâzımdır. Büyük işyerlerinde ortalama 1.4, küçük işyerlerinde ise ortalama 0.1 teknik eleman nisbeti, sanayide teknik beşerî güç bakımından çok cılız bir gelişmeyi ifade etmektedir. Dikkati çeken başka bir husus teknisyen ve Y. mühendis miktarının mühendis-ten fazla olması ve ihtiyaç nisbetinin de aynı sıra ile devam etmesidir. Bu bakımdan ilk plânda sanayi kollarında belirtilen öncelik sırasına göre teknisyen miktarının artırılması gerekmektedir.

Sanayide çeşitli tıkanmalardan dolayı devamlı çalışma sağlanamaması mevcut yatırım ve işgücü kapasitesinden tam olarak istifade edilememesini intaç etmektedir. 1960 ta büyük sanayide yılda ortalama 254 işgünü çalışılması, asgarî 280 güne çıkarılması gereken düşük bir seviyeyi göstermektedir. Bu durum rantabiliteye ve maliyete ve dolayısıyla ücretlere tesiri yönünden önem arzettiği için, sanayide sürüm, istihsal ve istihdam yönünden istikrarlı bir gelişmenin sağlanmasını gerektirmektedir.

Coğrafi dağılışı itibariyle genel olarak büyük işyerleri şehrin dış ve orta kesimlerinde, vasat büyüklüktekiler şehrin orta ve merkez kesiminde, ve küçük işyerleri de şehir merkezinde birikmiş bulunmakta, böylece işletmeler büyüdükçe kuruluş şartları itibariyle şehrin dış kesimlerine doğru yayılmaktadır.

Çalıştırılan insan sayısı ölçüsüyle, imalât sanayiinin en kesif olduğu ilçeler sırasıyla Eyüp - Z. Burnu - Fatih kesimiyle Beyoğlu - Şişli kompleksidir. Şehrin en fazla gelişmiş sanayi kollarından olan gıda sanayii Beyoğlu'nda; mensucat ve deri Zeytinburnu'nda; kimya Şişli'de; madenî eşya Eyüp'te ve matbaa sanayii de en ziyade Eminönü'nde gelişmiş bulunmaktadır. Genel olarak sanayileşmenin en kesif olduğu ilçeler Eyüp ve Beyoğlu'dur.

İşgücü bünyesi bakımından yüksek sevk ve idare kademelerinde çalışacak eleman ihtiyacı kuvvetle hissedilmektedir. İşletme idarecisi yetiştirilmesi hususu üzerinde özel ve resmî sektöre dahil işletmelerin münferiden veya toplu olarak durmaları ve daha sistemli bir program takip etmeleri gerekmektedir. Teknik eleman yanında hukuk, iktisat, sigorta, maliye ve personel sahasında duyulan

daimî müşavir ihtiyacı da hissedilir bir gelişme kaydetmektedir. İşletme sevk ve idarecisi yetiştirme hususunda öncelik itibariyle başta teknik eleman, bilâhare idareci ve sonunda müşavir ihtiyacı belirmektedir.

Toplam işgücünün % 5.5'ünü teşkil eden büro personeli ihtiyacı, gelişme temayülü kuvvetli olan sanayi kollarında daha kuvvetle hissedilmektedir.

İşgücünün vasıf seviyesi bakımından % 17 si vasıflı, % 55 i yarı - vasıflı ve % 25 i vasıfsız işçidir. Genel olarak sanayiinin gelişmesi anında vasıflı emek talebi, emek arzından daha hızlı arttığından İstanbul'da en çok gelişmeye namzet olan ve vasıflı işçilik nisbeti yüksek bulunan sanayi kollarında, bu arada makine, gıda, madenî eşya ve nakliye vasıtaları sanayi kollarında halen dörtte üçü erkek olan vasıflı işçilerin çoğalmasını sağlayacak tedbirlerin alınması zarureti vardır.

Yarı - vasıflı işçiler işgücünün ağırlık merkezini teşkil etmektedir. Sebebi, İstanbul imalât sanayiinin daha ziyade istihlâk ve mutavassıt sanayii kollarında gelişmiş olması ve bu kollarda yarı - vasıflı işçi tipinin ekseriyette bulunmasıdır. Bu sebeple işgücünün genel vasıf seviyesi düşük kalmaktadır.

Umumiyetle her üç vasıf kategorisinde işçinin % 70 - 75 i erkek, % 25 - 30 u da kadın ve az nisbette çocuktur. Vasıfsız işçi arzı talepten fazla olduğu için bu tip işçiliğin temininde bir müşkülât yoktur.

Çırakların yetiştirilmesine en ziyade madenî eşya, kauçuk, matbaa ve nakliye vasıtaları sanayiinde rastlanmaktadır. Vasıflı işçiliğin gelişmesi için çırakların arttırılması ve çıraklık müessesesinin geliştirilmesi üzerinde durulması lâzımdır.

Bu hususlar dikkate alınarak İstanbul sanayiinin beşerî bünyesi ve işgücünün geliştirilmesi mümkün olursa önümüzdeki ikinci ve üçüncü plân devresi sonuna kadar sanayiinin fizikî, coğrafi ve iktisadî gelişme bünyesi ile bir paralellik kurulmuş olur. Bu paralellik ve intibak, gelişme anında işgücü yönünden tıkanmaları önleyeceği gibi, emeğin vasıf seviyesinin gelişmesine, müessiriyetinin artmasına, aynı zamanda işletme sevk ve idaresinde ve organizasyonunda rasyonel çalışma ile müessiriyetin inkişafına yol açar. Neticede produktivite artışı ile iktisadî gelişme hızlandırılmış olur. Bu durum sanayiinin ödeme gücünü yükselteceği için işgücünün çalışma ve istihdam şartlarının geliştirilmesi mümkün olur. Böylece kalkınmanın nihai hedefi olan iktisadî ve sosyal yönden dengeli bir gelişme için gereken temel faktörlerden biri hazırlanmış olur.